

דוח מחקר

התארגנויות אזרחים ותיקים להספקת שירותים עצמאית

מחקר ריאיונות של מובילי התארגנויות של אזרחים ותיקים
למען אזרחים ותיקים

ד"ר רינת בן נון

מכון טכנולוגי חולון

דצמבר 2022

המחקר מומן באמצעות קרן המחקרים של הביטוח הלאומי

תודות

אני מבקשת להודות לכל האנשים שהסכימו להתראיין למחקר ולשתף אותי בתהליך היצירה וההפעלה של ארגוני האזרחים הוותיקים.

תודה לקרן המחקר של ביטוח לאומי על התמיכה במחקר

צילום: ד"ר רינת בן נון 2023

עריכה לשונית: איתן וליש

תוכן

2	תזודות
5	תקציר
5	מבוא
5	מתודולוגיה
5	ממצאים: דוח מחקר התארגנויות עצמאיות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים
8	תמות מובילות
9	סיכום המחקר
10	חלק א'-מבוא
11	מטרות המחקר
12	שאלות המחקר
12	סקירת ספרות
17	מתודולוגיה
21	חלק ב'- ממצאים: דוח מחקר התארגנויות עצמאיות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים
21	תיאור המרואיינים
24	תיאור ההתארגנויות במחקר
29	ניתוח הריאיונות לפי נושא ראש
29	מאפייני היזם או מוביל ההתארגנות כולל אמירות בנושא "ניסיון היזם" ו"מאפייני היזם"
29	ניסיון קודם רב ביזום פעילות חברתית
29	מניע אישי של מקים או מוביל ההתארגנות
34	מניע להשתתפות בהתארגנות של המשתתפים
36	מאפיינים קבוצתיים
39	תועלות לחברי ההתארגנויות
41	ניהול וארגון ההתארגנויות

43	מודל כלכלי
47	חלק ג'- תמות מובילות
48	התארגנויות כהיענות לצרכי הגיל השלישי, כגון הגירה, יכולות וכישורים לאורך החיים, והתאלמנות
48	מאפייני ההתארגנויות במחקר
48	התארגנויות שורשים (GRASSROOTS ASSOCIATION)
51	קבוצת השווים
53	יכולות התארגנות והפעלה - הון אנושי והון חברתי גבוה
55	סיכום המחקר
55	סיכום ממצאי המחקר
56	מה אפשר ללמוד מההתארגנויות אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים?
58	מקורות

תקציר

מבוא

העלייה הניכרת במספר גילאי הפורשים לגמלאות במדינת ישראל, מצריכה הגדלה ושכלול של מערכי השירותים לקבוצת גיל זו. הצורך נובע לא רק מהעלייה במספר הזקנים, אלא גם מהבדלי תרבות בין-דוריים, ותרבות של צריכת שירותים מגוונים, המבוססת על עלייה במדדי השכלה, כלכלה, ידע ונגישות למידע. לצד זאת, דור האזרחים הוותיקים הנוכחי מתמודדים עם תופעות אוניברסליות הקשורות לזקנה, ביניהן בדידות, מחלות זקנה, ירידה ביכולת הניידות, ועוד.

במחקר זה מוצגות לראשונה התארגנויות ישראליות עצמאיות של אזרחים ותיקים הפועלים למען חברי וחברות ההתארגנות. ההתארגנויות במחקר הן, בדרך כלל, מקומיות מבחינה גיאוגרפית, עבור תושבים ותיקים ומהגרים חדשים לעיר. את כל ההתארגנויות יזמו, הקימו ומפעילים אזרחים ותיקים עבור עצמם ואזרחים ותיקים אחרים כמעט ללא סיוע חיצוני. במחקר נותחו מאפייני ההתארגנויות והקשר בין שלב החיים של חברי ההתארגנות לבין אופי ותפקידי ההתארגנויות.

מתודולוגיה

שלב א. איתור. ההתארגנויות למחקר הוגדרו כעצמאיות בייזום והפעלה של אזרחים ותיקים בעצמם, ולמען עצמם ואזרחים ותיקים אחרים. איתור ההתארגנויות נערך באמצעות חקירה במרשתת, פנייה לבעלי ידע וקשרים בתחום התארגנויות ובתחום אזרחים ותיקים; ובשיטת "כדור שלג". בתהליך האיתור נמצאו 10 ארגונים, בהם ראינו 18 איש

שלב ב. מחקר איכותני בקרב מובילי ומקימי התארגנויות אזרחיות. שיטת המחקר כאן היא ריאיונות אישים של אנשים המובילים או פעילים בהתארגנויות של אזרחים ותיקים. לנוכח אופי ההתארגנויות, התברר כי מרבית המשתתפים מרגישים כי הם מובילי ההתארגנות או בעלי רמת השתתפות גבוהה, במיוחד בארגונים קטנים.

שלב ג. מתודולוגיית ניתוח הריאיונות. המחקר הוא מחקר איכותני שנערך באמצעות ריאיונות אישיים, ריאיון זוגי וריאיון קבוצתי אחד. מרבית הריאיונות הוקלטו, ותומללו. ניתוח המידע נערך באמצעות ניתוח קורפוס (טבלאי).

ממצאים: דוח מחקר התארגנויות עצמאיות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים

תיאור ההתארגנויות המחקר

ההתארגנויות במחקר הוקמו בין השנים 2015 ל-2020, אולם למעט שתיים, כולן הוקמו בעשור האחרון. ההתארגנויות במחקר מונות בין 11 ל-220 חברים. מרבית ההתארגנויות חסרות מעמד משפטי. רק התארגנות אחת היא עמותה רשומה. במחקר כאן נערכה חלוקה בין "התארגנות" לבין "יזם חברתי" הפועל לבדו.

אפשר לחלק את הפעילויות לשני נושאים עיקריים: הראשון, פעילויות בתחום תרבות: סיורים במוזיאונים, חוגי תרבות - ספרות ופילוסופיה, סרטי קולנוע, שפה אנגלית, ועוד. נושא הפעילות השני הוא אירועים חברתיים:

מפגשי שיח, ארוחות, משחקים חברתיים, חגיגת חגים וברידג'. מרבית הפעילויות הם אירועים תרבותיים-חברתיים המתאימים לבעלי השכלה בינונית ואף גבוהה, והם נערכים ברובם במפגשים המאפשרים אינטראקציה ושיח בין המשתתפים.

מאפייני היזם או מוביל ההתארגנות מתוך 18 מראיינים, שבעה חיים בזוגיות ותשעה חיים לבד

מרבית המראיינים, הם בעלי רקע של פעילות בתחום היזמות החברתית. יתרה מכך, חלק מהמראיינים תיארו את עצמם כאקטיביסטים לאורך החיים. שני המניעים האישיים של מקימי או מובילי ההתארגנות הם צורך בהמשך עשייה ורצון לתרום לחברה, ובמיוחד לקבוצת השווים, קרי לאנשים בגילם ובמצבם החברתי. לעומת זאת, ביטויים המכוונים להפגת בדידות או צורך בחברה היו מעטים.

אחד המאפיינים החוזרים של מקימי ההתארגנות הוא, שהם בעצמם תושבים חדשים במקום שבו הם הקימו את ההתארגנות. מכורח הנסיבות הם חווים בעצמם את החסך ברשתות חברתיות במקום החדש ופועלים להקים לעצמם רשת חברתית חדשה.

מניעי החברים בהתארגנויות

בעוד שהמראיינים מציגים את המניע האישי שלהם בתור רצון להמשיך לפעול, ולתרום לחברה, הרי למשתתפים האחרים הם מייחסים את הצורך בקשרים חברתיים. המניעים שהוזכרו הם: בדידות, הזדמנויות להכיר אנשים חדשים, יצירת קשרים בין אישיים ופעילות בין-אישית. אמירות רבות נסבו על ההתארגנות כמרחב שבו החברים מרגישים שייכות ונינוחות בקרב אנשים דומים להם.

מאפיינים קבוצתיים של ההתארגנות

במרבית ההתארגנויות, רוב החברים הם בני 60 עד 75, מיעוטם מעל גיל 89. מרבית החברים הם מהגרים חדשים ביישוב התארגנות. חלקם הגדול היגרו לעיר בתקופה סמוכה להצטרפותם.

אחד המאפיינים הנשנים הוא ההומוגניות החברתית-השכלתית של חברי ההתארגנות. מרבית ההתארגנויות מתארים את חבריהם כבעלי מדדי השכלה והכנסה גבוהים. ההתייחסות ל"הון אנושי" מכילה שני סוגי אמירות: 1. מקצועות המשתתפים, והאופן שבו הם מועילים לצורכי ההתארגנות, כמפעילי פעילויות, כגון מדריכי טיולים, מדריכי יוגה, וכדומה. 2. התייחסות מיוחדת לאיכותיות המשתתפים מבחינת מקצועם, השכלתם וקשריהם. המשתתפים בעלי התדמית היוקרתית מעניקים למראיינים הרגשה שהקבוצה שלהם טובה ואיכותית, המאפשרת להם ליצור מעגל חברתי ייחודי וסוף כניסה לפעילויות הדורשות השכלה גבוהה.

תועלות לחברי ההתארגנויות

היכרות. כל ההתארגנויות, כמעט ללא יוצא מן הכלל, מפגישות בין אנשים שלא היו ביניהם קשרים קודמים. אף אחת מההתארגנויות אינה מבוססת על חברי ילדות או משפחה, יוצאי יחידות צבאיות או לימודים. להפך, ההתארגנויות פועלות בעבור אנשים שאין להם קשרים חברתיים מקומיים אחרים.

תמיכה הדדית של משתתפים בהתארגנות אינה בין המטרות הראשונות של ההתארגנויות. על פי רוב תמיכה הדדית היא תוצר המתפתח מקשרים בין-אישיים. לעיתים נפח פעילות התמיכה ההדדית המצריך התארגנות מיוחדת. התמיכה כוללת עזרה לאחר משבר בריאותי ואיננה כוללת כלל תמיכה כספית.

ניהול וארגון ההתארגנויות משתף

המאפיין הארגוני העיקרי של התארגנויות אזרחים ותיקים במחקר הוא תהליכים של שיתוף חברי ההתארגנות בכל סוגי ההפעלות והניהול. הארגונים אינם מאורגנים רשמית, ולמרות זאת מנהלים תהליכי ניהול וארגון הבנויים על שיתוף מרבי של המשתתפים כמפעילי הפעילויות. ההתארגנויות משמשות תשתיות לאקטיביזם אישי של החברים, ומאפשרות להם להשפיע לפי יכולתם וטעמם. שיתוף החברים מאפשר להתארגנות גם לחסוך בהוצאות כגון מרצים, מדריכים - אבל בעיקר ליצור תוכן ייחודי, לפי טעמם של חברי ההתארגנות. בחלק מההתארגנויות יש הכשרת משתתפים לייזום והפעלה. במרבית ההתארגנויות יש הבחנה בין חברים פעילים לחברים משתתפים, שהם פחות אקטיביים. בכך, ההתארגנויות משמשות פלטפורמה ליזמות אישית בקנה מידה מצומצם.

מודל כלכלי

שיתוף פעולה עם הרשות המוניציפלית: הקשרים בין ההתארגנויות לבין הרשות המקומית עוסקים בשלושה נושאים: 1. הצורך במרחב פיזי - אתר לפעילות גדול דיו להכיל פעילויות רבות משתתפים; 2. שיתופי פעולה בין ההתארגנויות לבין הרשות המקומית; 3. שמירה על עצמאות ההתארגנויות.

תקשורת: מרבית ההתארגנויות משתמשות ברשתות חברתיות (וטסאפ) כדי להודיע הודעות, לשתף ולקבל תגובות מהחברים.

שיווק: נמצאו מגוון אמצעי שיווק, כאשר השונות היא לפי שלב התפתחות ההתארגנות. בשלב הראשוני, כאשר אין עדיין גרעין משתתפים בסיסי, השתמשו חלק מהארגונים בחלוקת עלוני מידע בבתים. בשלב מתקדם, כאשר היה גרעין משתתפים ופעילות, השיווק נעשה מפה לאוזן. כאשר יש מבנה פיזי קבוע לפעילות ההתארגנות, הוא משמש מקור משיכה לעוברים ושבים. אמצעי שיווק נוספים הם זימון לפעילויות ומפגשים קטנים, המשלבים בין ותיקים לחדשים.

תמות מובילות

התארגנויות כהיענות לצורכי הגיל השלישי: הגירה, מימוש יכולות וכישורים לאורך החיים, וחיים לבדים: ההתארגנויות במחקר מספקות מענה לקבוצת אנשים בגילאים מתקדמים המאופיינים באתגרים והזדמנויות הנובעים מגילם. באמצעות ההתארגנויות של אזרחים ותיקים למען קבוצת השווים להם, החברים משתתפים באופן פעיל בפיתוח מרחב חברתי ופיזי משותף, המאפשר להם לחוש שייכות וביטחון לנוכח אתגרי הגיל, לממש את היכולות שהם צברו במשך החיים, ולהמשיך ליצור קשרים חברתיים. עדיין, מענה חברתי זה קשור בעיקר לאנשים מבוגרים בעלי מדדי השכלה ויכולות מקצועיות גבוהות, המאפשרים להם לפעול למען עצמם וקבוצת השווים שלהם.

התארגנויות שורשים (grassroots association): מרבית התארגנויות במחקר נמצאות בשנים הראשונות להתפתחותן. מרביתן אינן ממוסדות רשמית. הן מנוהלות בשיתוף, המתאים לשלבי ההתפתחות הראשונים. המספר הקטן יחסית של חבריהן מאפשר מצד אחד לאגם משאבים אישיים, ומצד אחר מביא לידי ביטוי התנדבות וזימות אישית סביב נושאים הנוגעים לרווחתם האישית. המאפיינים של ארגוני האזרחים הוותיקים שבמחקר מתאימים לתיאור ארגוני שורשים (grassroots association). ארגוני שורש הם התארגנויות (associations) לעומת ארגונים (organizations) או עמותות (NPO). סמית (Smith, 2000) בספרו "grassroots association" מגדיר התארגנויות שורש: התארגנויות מקומיות של קבוצות מאורגנות, אוטונומיות באופן משמעותי, מנהלות בהתנדבות, שלא למטרות רווח - כלומר התנדבותיות - המבטאות אלטרואיזם התנדבותי מהותי. יש להן מתנדבים, שממלאים את רוב, העבודה והפעילות. לעומת ארגוני מתנדבים אחרים, הן בעלות היקף מקומי קטן יחסית - כלומר, מבוסס על המקום. הספרות מציינת כי לחברי ארגוני שורשים יש תועלות ייחודיות, ביניהן: תמיכה חברתית ועזרה הדדית, יכולת ליצור פעילות לביטוי עצמי, אושר ובריאות, ופעילות חברתית-פוליטית, כמו גם יתרונות כלכליים. תיאורים אלו מתאימים לתיאור ההתארגנויות במחקר.

התארגנויות קהילתיות: התארגנויות האזרחים הוותיקים במחקר כאן, הן קהילות חברים המבוססות על הדמיון שבין חבריהן, ועל פי רוב גם על גבולות גיאוגרפיים. קהילות אלו יוצרות אצל חבריהן, שהם אנשים לאחר גיל הפנסיה ושנותקו מקשרים חברתיים קודמים, שכן מרביתם הם מהגרים חדשים ליישוב תחושת שייכות חדשה. המניע העיקרי שעולה מהמחקר להקמת ההתארגנות וההשתתפות הוא הרצון לשייכות, להיכרות ולחברים חדשים. מרבית ההתארגנויות הוקמו בידי אנשים מבוגרים שהיגרו לעיר אחרת לאחר הפרישה מהעבודה, וחיפשו דרך ליצור מערכת קשרים חברתית חדשה לעצמם או בעבור אנשים בניסבות חיים דומות. כך יוצא שבכל ההתארגנויות שבמחקר מרבית המשתתפים לא הכירו אחד את השני קודם להשתתפות בהתארגנות – והן לא הוקמו בידי קבוצות חברים מוכרים. הקירבה הגיאוגרפית מאפשרת נגישות נוחה לפעילות אישית וחברתית פרונטלית ויצירת קשרי חברים יום יומית.

קבוצת השווים: תמהיל החברים הוא הומוגני מבחינת השכלה ותחומי עניין. נוסף על כך, מרבית ההתארגנויות מתאפיינות בחברות וחברים בעלי השכלה גבוהה, ניסיון מקצועי וקשרים מקצועיים. כל אלו תורמים להון החברתי והאנושי של ההתארגנות ולפעילות הארגון. החברים הם גם משאב כוח אדם איכותי בתור מתנדבים ופעילים, וגם גורם משיכה לחברים נוספים בעלי יכולות דומות. זאת למרות, שבכל הראיונות הביעו המשיבים רצון להשתתפות רחבה יותר של אנשים בעלי יכולות שונות.

ממצאי המחקר מעידים על רצון חבריהם לקשור קשרים ולבלות עם אנשים בגילם, ובמיוחד עם אלו החולקים איתם מאפייני השכלה ומאפיינים חברתיים אחרים. הרצון הזה של המשיבים המבוגרים להיפגש ולפעול דווקא עם בני גילם, כקבוצת השווים שלהם, אינו מתועד או נחקר בהקשר לזקנה. להפך, על פי רוב העיסוק במושג "קבוצת השווים" עוסק בתקופת הנערות. לעומת זאת יש עיסוק רב במחקר ובפיתוח של תוכניות התערבות בקהילה, וחתירה לפיתוח מקומות, ומפגשים רב־דוריים. יתרה מכך, מחקרים מדגישים את חשיבות קבוצת השווים בתהליך בנייה של זהות אישית בגיל הנערות. אולם, גם את תקופת הפרישה מהעבודה והמעבר לתקופת חיים חדשה, שעבור אנשים רבים היא אינה ברורה, אפשר לתאר במונחים של בניית זהות חדשה וחיפוש מודלים לחיקוי, שאותם אפשר למצוא בהשתייכות לקבוצה חברתית בעלת מאפיינים דומים.

סיכום המחקר

אפשר לחלק את ממצאי המחקר לשני נושאים: אופי ההתארגנויות, והמענים שהם נותנים לחבריהם. **אפיון ההתארגנויות** כפי שעולה מניתוח הממצאים, ההתארגנויות הן קהילתיות ועל פי רוב מקומיות, בעלות מאפייני ארגוני שורשים. למרות חוסר מיסוד רשמי, הן בעלות תהליכי ניהול וארגון שיתופיים, המבוססים על היכולות והידע המקצועי רב־השנים של חברי ההתארגנויות.

מענים - המענה הרשמי של ההתארגנויות הוא מגוון פעילויות פנאי וחברה ברמת תוכן המבוססת על השכלה גבוהה. אולם למעשה הייחודיות של המענים הוא בדרך היווצרותם בידי המשתתפים עצמם, לפי טעמים ובאמצעות כישורי חבריהם. כך תהליך ההפקה של הפעילויות הוא מענה בפני עצמו, המספק ליוצרי תחושת ערך מיוחדת, המאפשרת להם להמשיך ליצור ולתרום לקבוצת השווים ולסביבתם לאורך חייהם וכן מאפשרים קשרים חברתיים חדשים.

מה אפשר ללמוד מההתארגנויות אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים?

ההתארגנויות שנבדקו במחקר מעידות יותר מכול על היכולות והמשאבים של אנשים בגילאים מתקדמים. אנשים שהיו יזמים ופעילים חברתית ועסקית במשך חייהם לא מאבדים את יכולותיהם בגיל מבוגר. הם מוצאים מטרות חדשות בסביבת חייהם החברתית והגיאוגרפית. לעומת גילאים צעירים יותר, הם מנווטים את מרבית משאביהם אל עצמם ואל קבוצות השווים שלהם. למרות זאת, המספר הנמוך של ההתארגנויות עצמאיות של אזרחים ותיקים, ונכח ההון האנושי הגבוה שלהן, מעידים שיכולת ההתארגנות בקהילה היא נמוכה, ויש מקום לעודד ולתמוך ביוזמות דומות.

העלייה הניכרת במספר גילאי הפורשים לגמלאות במדינת ישראל, כמו במקומות אחרים בעולם, מצריכה הגדלה ושכלול של מערכי השירותים לקבוצת גיל זו. הצורך בהגדלה של מערך השירותים נובע לא רק מהעלייה במספר הזקנים, אלא גם מהבדלי תרבות בין-דוריים, כגון בני דור ה"בייבי בום", שנולדו לאחר מלחמת העולם השנייה. הבדלים אלו מתבטאים, בין היתר, בתרבות של צריכת שירותים מגוונים, המבוססת על עלייה במדדי השכלה, כלכלה, ידע ונגישות למידע (Leach, 2013). למרות זאת, לצד מאפייניהם המתקדמים, דור האזרחים הוותיקים הנוכחי ממשיך להתמודד עם תופעות אוניברסליות הקשורות לזקנה, ביניהן בדידות, מחלות זקנה, ירידה ביכולת הניידות, ועוד.

היכולות החדשות של דורות הזקנים החדשים הללו מאפשרות לחלקם להתמודד עצמאית עם אתגרי הגיל: למשל, באמצעות קנייה של שירותים מסחריים, כמו עובדים סיעודיים, או בפעילויות פנאי, כגון נסיעות משותפות לחו"ל ומנוי לקאנטרי קלאב. אולם לצד אלו מתפתחות, בשנים האחרונות, קבוצות של אזרחים ותיקים הפועלות לפיתוח עצמי של שירותים בעבר עצמם ובעבור "קבוצת השווים" שלהם, בעיקר בתחום פנאי וחברה.

מספר מקרים בעולם מעידים על התארגנויות אזרחים ותיקים המוקמות מתוך הכרה של הוותיקים בעצמם ובני גילם ביכולותיהם והרצון להמשיך להיות פעילים. בארצות הברית פועלות התארגנויות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים, כדי לתת מענה למחסור בשירותי רווחה, ולשם עזרה הדדית קהילתית. לדוגמה, את ארגון Village הקימו אנשים מבוגרים למען אנשים מבוגרים, כדי ליצור רשתות של תמיכה הדדית. הארגון הוקם על ידי שכנים מבוגרים, שהרגישו כי הם זקוקים לעזרה בתחזוקת הבית הפרטי ובדברים דומים, והקימו לעצמם ולחבריהם ארגון של תמיכה הדדית, שגדל והפך לתנועה של עשרות קבוצות דומות. ארגונים אלו מבוססים על הון חברתי קהילתי, המבטיח כי הזקנים העצמאיים שעוזרים לשכניהם הפחות עצמאיים נותנים אמון בקהילתם ובדור הצעיר מהם, שבבוא העת, כאשר הם יזדקקו לעזרה, יבואו הצעירים יותר לעזרתם. באוסטרליה תועדו התארגנויות אזרחים ותיקים. מחקרו של מק'קיין באוסטרליה (MacKean, 2018) בחן התארגנויות אזרחים ותיקים מקבוצת השווים, ובנוסף, השפעת ההשתתפות על הבריאות והרגשת הרווחה. מק'קיין מצא, שתפקידן הסמוי של הקבוצות הוא לסייע לספק את הצרכים הכפולים של משתתפיהן לעצמאות ותמיכה. ארבעה גורמים מאפשרים נמצאים בתוך הקבוצות: 1. התנדבות: הבחירה החופשית של המשתתפים לבחור לאיזו קבוצה להצטרף ומידת מעורבותם; 2. שלב החיים של המשתתפים, שבו יש דומיננטיות של דור אחד - הגיל השלישי; 3. ממשל עצמי של הקבוצות בידי חבריהן. 4. סיוע מבחוץ מארגונים אחרים בתחומים שבהם הקבוצות נמצאות בחוסר משאבים, כמו אספקת מקומות מפגש מתאימים ובמחיר סביר. לדעתו של מק'קיין, התפקיד העיקרי של ההתארגנויות הוא למלא את הצורך של המשתתפים לשחזר או להחליף סיפוקים מהחיים שהשתנו או פחתו במעבר שלהם לגיל מבוגר. המשיבים במחקרו פירשו את סיפוקם של צרכים אלה כביטוי למושגים האישיים

שלהם של רווחה. יתר על כן, נמצא כי עצם ההשתתפות בקבוצות מביא להרגשת רווחה של משתתפיהן ללא קשר לפעילות המוצעת. מסקנת המחקר של מק'קין היא כי בתקופה זו של שינויים דמוגרפיים וחברתיים מהירים, הקבוצות המנוהלות בידי אנשים מבוגרים בעבור בני גילם הן ביטוי לקבוצת שלב החיים החדשה והצומחת: הם לא עובדים מבוגרים בשכר ולא קשישים תלויים, אלא הם בני הגיל השלישי. הקבוצות המנוהלות בידי עמיתים פועלות כמשאב וכמוקד לתרומתו הייחודית של דור חדש זה לרווחתם ולקהילה הרחבה יותר.

במחקר הזה מוצגות לראשונה התארגנויות ישראליות של אזרחים ותיקים הפועלים למען חבריהן. ההתארגנויות שאותרו מיועדות בדרך כלל לקהילה מקומית-גיאוגרפית, לעיתים של מהגרים חדשים לעיר. אחת מהן היא דיור שיתופי, ואחרת מיועדת לקהילה הלסבית המבוגרת בכל הארץ. את כל ההתארגנויות האלה יזמו, הקימו ומפעילים אזרחים ותיקים, שעשו מעשה, והקימו מענה קבוצתי חברתי בדמותם, למען עצמם ולמען חבריהם. התארגנויות אלו יכולות ללמד על הצרכים הייחודיים של קבוצת האזרחים הוותיקים החדשים, על המענים שהם מחפשים, ועל היכולות שלהם לפעול במשותף לנוכח נסיונם והידע הרבה שצברו במשך חייהם.

חשיבותו של המחקר נעוצה בראש ובראשונה בהכרה, כי קבוצת האזרחים הוותיקים מורכבת מאנשים בוגרים בעלי ניסיון חיים, מיומנויות ויכולות, שיכולים וצריכים להשתתף בפיתוח והפעלה של שירותים למענם עצמם ולמען חבריהם.

למרות ההזדמנות הטמונה בחקר התארגנויות אלו לשם הרחבת הידע על צרכי המבוגרים החדשים האלה, והאפשרויות לשלב אזרחים ותיקים במודל הכלכלי של פיתוח שירותים, אין מחקר בנושא חדשני זה. מיפוי התארגנויות אלה יאפשר לקבל תמונה רחבה של היקף התופעה והפיזור הגיאוגרפי והחברתי שלה, ובחינת פעילותן תאפשר ללמוד על צרכיהם של חבריהן. לימוד הצרכים יתרום לפיתוח מודלים חדשים להספקת שירותים לאזרחים ותיקים, וכן ישמש בסיס להמלצות על דרכים לשיתופי פעולה אפשריים בין התארגנויות אזרחים ותיקים לבין מערכות שירותים של המגזר הראשון.¹

מטרות המחקר

במחקר ייבחנו התארגנויות אזרחיות המוקמות בישראל בידי אזרחים ותיקים למילוי הצרכים של חברי הקבוצה או של קבוצת השווים להם - אזרחים ותיקים אחרים

1. לבסס מידע ראשוני לגבי היקף התארגנויות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים בישראל
2. לבחון את תפקידיהן העיקריים ותחומי פעילותן של ההתארגנויות ואת המאפיינים העיקריים של החברים בהם.

שאלות המחקר

במחקר ינתחו מאפייני ההתארגנויות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים, ומה הקשר בין שלב החיים של חברי ההתארגנות לבין אופי ותפקידי ההתארגנויות, ועל אלו צרכים ומאפייני גיל עונים ההקמה, ההפעלה וההשתתפות בהתארגנויות אלו.

- **איזה קבוצה חברתית מבין האזרחים הוותיקים מקימה התארגנויות:** את ההתארגנויות במחקר יזמו, הקימו ומפעילים אנשים מבוגרים שהם גם חברי ההתארגנויות, זאת לעומת פרויקטים קהילתיים ואחרים למען אזרחים ותיקים, שאותם הקימו מוסדות רשמיים או עמותות. אפשר להניח כי פרויקטים קהילתיים שאותם מקימים מוסדות רשמיים או ארגונים מקצועיים ייטו לתת מענה לציבור בעל משאבים כלכליים ומשאבי הון חברתי נמוכים. לעומת זאת, המאפיין העיקרי של ההתארגנויות הנחקרות כאן הוא היכולת של מקימיהם ליצור את היש מאין, בהתבסס על משאביהם הפרטיים ואיגומם לטובת ההתארגנות.
- **מהו אופי ניהול ההתארגנות והיחסים בין החברים שבה בתחום הניהולי**
- **אלו מענים מספקת ההתארגנות לחבריה, בהתייחס לשלב החיים שלהם והאתגרים המיוחדים לו,** ומהן הסיבות שבשלהן אזרחים פרטיים מבוגרים לוקחים את היוזמה לידיהם ופועלים לתועלת עצמם ובני גילם.

סקירת ספרות

דור הבייבי בום - דמוגרפיה, תרבות ואתגרי שירות

המגמה הדמוגרפית הדרמטית של עלייה במספר ושיעור בני 65 ומעלה במדינת ישראל צפויה להמשיך לעלות עד אופק התחזיות הדמוגרפיות. לשנת 2040 צופה תחזית האוכלוסייה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שהיא כמעט תוכפל, ממיליון איש בקירוב בשנת 2021, לכמעט שני מיליון אישה ואיש בשנת 2040. לצד העלייה במספרם ושיעורם בחברה הישראלית, קיימים ביניהם הבדלים ביחסיות של קבוצות הגיל. בני הגיל השלישי דהיום, גילאי 65-74, הם הבייבי בומרס של מדינת ישראל, ילדיהם של מייסדי המדינה ושל ניצולי השואה, וכן העולים מכל התפוצות. זו תקופה שאופיינה בשיעורי פריון גבוהים. לצידם נמצאים שארית דור המייסדים והניצולים עצמם, שהם בקבוצת גילאי 75 ומעלה. כתוצאה מכך קבוצת הגיל השלישי דהיום מאופיינת במשקל עודף לשכבות הגיל הצעירות יותר: כ- 57% בני 65-74. מחקר ישראלי שבחן הבדלים בין הדור השקט (הוריהם של הבומסרס) לדור הבייבי בומרס על שימוש במנועי חיפוש במרשתת מצא, שבנוסף לגילם הצעיר של הבייבי בומרס, הם מאופיינים באופטימיות, ביטחון עצמי, אקטיביזם, רוח נעורים ואימוץ קל של טכנולוגיות חדשות (Lissitsa, Zychlinski, & Kagan, 2022), המאפשרים להם להתערות בחברה.

שירותים לעת זקנה מטעם המגזר השלישי

במדינת ישראל מרבית התוכניות לזקנים בתחומי הרווחה, הטיפול והחברה, יזומות ומופעלות בידי גורמים מהמגזר הראשון, ביניהם הביטוח הלאומי, משרד הרווחה והרשויות המקומיות. (קטן, ינקוביץ ונעים, 2014), וזאת לצד ובשיתוף פעולה עם ארגוני מגזר שלישי, כגון ג'וינט-אשל ואחרים. המאפיין העיקרי של מרבית הגורמים האלה הוא פיתוח שירותים עבור הזקנים.

קטן, י' (2002) חילק את מערכות השירותים לזקנים לפי האחריות לייזום, מימון והפעלה בין המגזרים השונים: המדינה, השוק הפרטי וארגוני המגזר השלישי - הארגונים הוולונטריים. לפי תיאורו של קטן, תפקידם של הארגונים הוולונטריים הוא לקדם נושאים שהמדינה והעסקים הפרטיים אינם מקדמים אותם. עם זאת, הארגונים הוולונטריים שבהם דן קטן הם ארגונים מקצועיים, שפועלים כקבלני ביצוע של שירותים ממלכתיים, כגון שירותי סיעוד. במחקר שנערך בישראל בשנת 2018 (בריק, יקוביץ, נעים: 2018) נבחנו 120 עמותות מקומיות אשר מספקות מגוון רחב של שירותים לאזרחים הוותיקים בקהילה, וזאת בשיתוף עם הרשויות הממשלתיות והמוניציפליות. במחקר נמצא כי 86% מהעמותות המקומיות למען הזקן בישראל מפעילות מרכזי יום, ו-87% מהעמותות מפעילות קהילות תומכות. תמהיל תחומי פעילות אלו מצביע על כך, שעמותות מקומיות אלו מספקות שירותים, שעל פי רוב המדינה היא שמממנת אותם, ובכך הן משמשות כלי ביצוע למדיניות ממלכתית. זאת לעומת עמותות חברה אזרחית, שאותם מקימים ומפעילים אזרחים מן השורה, שפועלים לקידום מטרות שירותיות או ערכיות, וזאת כמעט ללא תמיכה של רשויות המדינה (גדרון, בר, כץ, 2003).

לעומת העמותות המקומיות שאותן בחן בריק, יקוביץ ונעים (2018), במחקר המוצע כאן ייבדקו התארגנויות של אנשים מבוגרים לשם הצרכים שלהם עצמם. התארגנויות אלו הן מסוג ארגוני שורשים-קהילתיים (grassroots organizations). אלו הן התארגנויות שלעיתים אינן רשמיות - אינן רשומות ברשם העמותות - ואינן פועלות בתור קבלני משנה לשירותים ידועים, אלא מוקמות כדי ליצור שירותים חדשים יש מאין. התארגנויות אזרחיות אלו המוקמות מלמטה למעלה (bottom-up) בידי אנשים מבוגרים, הן התפתחות חדשנית בהיעזר השירותים לזקנים בישראל. התארגנויות אלו מבוססות על האדם המבוגר עצמו בתור שותף ויזם בהפעלת השירותים, ולא רק כמקבל שירותים.

לארגוני שורשים ("grassroots") יש תפקידי ייצוג ופיתוח של שירותים הנבנים מהשטח (bottom-up), בהם: ייצוג קבוצות חברתיות בעלות מאפיינים ייחודיים, זיהוי צרכים חדשים, העצמת המשתתפים בהם, ופיתוח מודלים חדשים להספקת שירותים (Smith 2000)². הגדרתן של ההתארגנויות כוללת התייחסות להיותן מקומיות, אוטונומיות, מצומצמות מבחינת שטח השפעה ומספר חברים, ומופעלות בידי מתנדבים המקדמים את מטרותיהן, שהן הספקת שירותים לחבריהן באמצעות הקמת ארגון, רשמי או שאינו רשמי.

²המגזר השלישי בישראל. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, סדרת קו אדום, גדרון, ב', בר, מ' וכץ, ח' (2003).

מודלים למעורבות אזרחים ותיקים בפיתוח שירותים לאזרחים ותיקים

בארה"ב נפוץ דפוס התארגנויות לעזרה הדדית (mutual aid) בכלל, וקבוצות מבוגרים לפיתוח שירותים הדדיים בפרט. עיון במחקרים מהשנים האחרונות מארה"ב, העוסקים בהתארגנויות אזרחים ותיקים לתועלת חבריהן, מלמד לגבי שני נושאים עיקריים: 1. תפקידי ההתארגנות; 2. מידת מעורבות האזרחים הוותיקים בפעילות ההתארגנויות.

במחקר שבו קוטלגו יוזמות קהילתיות העוסקות בתמיכה בהזדקנות במקום (Lehning, Scharlach, & Wolf, 2012), נמצאו חמישה סוגי יוזמות על פי תפקידן, החל מאספקת מידע ותכנון, ועד הפעלת השירותים ומערכות התמיכה בהזדקנות במקום, כולל על פי רמת המעורבות של חברי ההתארגנות או המשתתפים בהן: מהתייעצות ואיסוף מידע, ועד הפעלת השירותים עצמם.

סוגי היוזמות:

1. יוזמות מסוג **"מערכות בין-מגזריות"** המשתמשות בשיתוף פעולה בין-ארגוני להשגת מטרותיהן, בהן: חינוך בקהילה ושיפור שירותים ותשתיות קיימים. ביוזמות אלו יש לאזרחים הוותיקים תפקיד מרכזי בפיתוח המידע והיוזמה.

2. יוזמות מסוג **"תכנון קהילתי רחב"**, העוסקות על פי רוב בשלבי התכנון ואיסוף הנתונים לתהליכי התכנון. כאן הזקנים מעורבים בעיקר במתן מידע, פיתוח היוזמה, וגם בתור מקבלי השירותים והתמיכה.

3. יוזמות מסוג **"רשתות תמיכה המונעות בידי הצרכנים"**. אלה מציעות רשת תמיכה של עמיתים ושירותים, ולעיתים עוסקות גם באיסוף נתונים, תכנון או תמיכה. יוזמות אלה מבוססות על חברות בהן (membership based). תמורת דמי חבר שנתיים, מקבלים החברים מגוון שירותים ותמיכה, כגון עזרה בקניות שבועיות, הפניות והנחות.

4. יוזמות קהילתיות מסוג **"שירותי תמיכה המבוססים על הדיירים"** כוללות בעיקר קהילות בשכונות שתושביהן הזדקנו במקום באופן טבעי (NORC), כך שלמעלה מ-50% מתושביהן הם זקנים. לדוגמה, התארגנויות מסוג "סוכנויות בקהילה" יוצרות תוכנית לשירותי תמיכה, כדי לספק שירותים או להפנות תושבים, בין היתר, לשירותי תחבורה, תזונה והזדמנויות לחברה. רוב היוזמות באב-סוג זה מטרתן לספק שירותים או לחבר את המשתתפים לשירותים קיימים, וכן לקדם את מעורבותם של הזקנים ביוזמה עצמה.

5. יוזמות העוסקות ב**"תחום שירותים בודד"**, למשל תחבורה או דיור. הן מוקמות כחלק מתוכנית רחבה יותר של עיר ידידותית-גיל, והן מסונפות בדרך כלל לארגון אזרחי אחר. בסוג יוזמות זה הזקנים הם מקבלי השירות והתמיכה. מהמחקר עולה, שיש אפשרויות רבות ופוטנציאל רב בשילוב זקנים בתוכניות מקומיות. זאת ועוד, שילוב הזקנים בהפעלת התוכניות מוביל לשיפור ויעול התוכניות כמו גם עבודת הארגונים עצמם.

במחקר משנת 2016 נבחנו מאפיינים של שתי מסגרות שירותים, שמודל פעילותן מבוסס על התנדבות ומעורבות של מבוגרים בשירותי תמיכה ידידותיים-גיל. הראשונה היא ארגון אזרחי (NPO) בשם The Village Movement, והשנייה היא תוכנית Community (NORC) Supportive Service Programs.

ארגון Village³ הוקם בידי אנשים מבוגרים למען אנשים מבוגרים, לשם יצירת רשתות של תמיכה הדדית. עיון באתר האינטרנט של תנועת Villages מלמדת כי הארגון הוקם בידי מספר שכנים מבוגרים, שהרגישו כי הם צריכים עזרה בתחזוקת הבית הפרטי ובדברים דומים, והקימו לעצמם ולחבריהם ארגון תמיכה הדדי, שגדל והפך לתנועה של עשרות קבוצות דומות. כך מתואר תהליך ייזום ארגון Village: "בשנת 1999, המייסדים שלנו, קבוצה של חברים, התכנסו כדי לדבר על העתיד. רצינו להישאר פעילים בשכונה שלנו, בעיר התוססת הזאת, אבל הבנו שאולי נזדקק לתמיכה בעתיד. חיפשנו מעבר לפתרונות הקונבנציונליים. רצינו יותר חופש ושליטה מאלו שמצאנו במודלים המתמקדים בנושא מסוים אחד, כגון דיר, טיפול רפואי או פעילויות חברתיות. **רצינו להיות פעילים, לדאוג לעצמנו, וזה לזה, ולא להיות "מטופלים"**"⁴.

תוכנית Community (NORC) Supportive Service Program המופעלת בידי מדינת ניו יורק, עוסקת בהקמת רשתות חברתיות מקומיות ושכונתיות, כדי להעצים את המשתתפים הזקנים, וגם כדי להשתמש במשאבים האנושיים שלהם כחלק מהמודל הכלכלי של השירות. בהיותן מודל ממוקד תמיכה, תוכניות NORC מציעות בדרך כלל מגוון רחב של הטבות, כולל שירותים ישירים, פעילויות קבוצתיות ופיתוח קהילתי רחב, וכן פעילויות המיועדות להעסיק אנשים מבוגרים שלהם צרכים מגוונים, העדפות ואינטרסים. יתר על כן, תוכניות NORC מעוצבות כך, שישמשו את הצרכים של המשתתפים במקום מסוים ובנקודת זמן מסוימת. לשתי התוכניות מטרה דומה: לקדם הזדקנות במקום, בדגש על העסקת מבוגרים גם בתור מקבלי תמיכה וגם בתור המפעילים של היוזמות, אולם מידת ההשתתפות והמעורבות של החברים הזקנים שונה בשתי התוכניות.

במחקר בתחום רמת מעורבות של משתתפי תוכנית NORC (Greenfield & Fedor, 2014) נמצא קשר בין רמות המעורבות וההשתתפות לבין השימוש של החברים בשירותי התוכנית. ממצאים אלו קושרים בין המעורבות של משתתפי התוכנית לבין עיצוב השירותים בהתאמה לצורכיהם, וכן לגבי שביעות רצונם מההשתתפות בתוכנית וקבלת מענה לצרכים שלהם. כך נמצא, שהמעורבים יותר אשר השתתפו בתפקידי הנהגה, כגון השתתפות במועצה המייעצת, תיארו כיצד הם עזרו לעצב את התוכנית, והיו גם פעילים בהקמת

3

לדוגמה:

https://villageconnections.clubexpress.com/content.aspx?page_id=22&club_id=458191&module_id=357741
<https://www.helpfulvillage.com/the-village-movement#:~:text=What%20is%20the%20Village%20Movement,upcoming%20%E2%80%9CRevolution%20Aging%E2%80%9D%20dilemma.>

⁴ (https://www.helpfulvillage.com/the_village_movement).

פעילויות, כגון מועדוני ספרים וקבוצות גישור. מה גם שאנשים אלו היו בעלי היסטוריה אישית של מעורבות והשתתפות בפעילויות קהילתיות לאורך חייהם. המעורבים יותר גם השתמשו לעיתים קרובות בשירותי עזרה אישית, למשל ביקור אחות או בפעילויות קבוצתיות, למשל השתתפות בשיחות (צ'טים) בריאותיים שבועיים, וכן היו בקשר הדוק עם אנשי צוות תוכנית ה-NORC. קבוצה זו חשה תחושת ביטחון חזקה בידיעה, שהם יכולים לבקש עזרה לפי הצורך. לעומתם הקבוצה שמיעטה להתנדב בהפעלת התוכנית, גם מיעטה להשתמש בה. כל אב-סוג של מעורבות הצביע על עומק שונה של קשר בין תוכנית NORC לבין המבוגר. לדוגמה, באב-סוג של המעורבות הגבוהה ביותר, המשתתפים תיארו את תלותם בתוכנית NORC: הם זיהו את ההשפעה העקיבית של התוכנית על היבטים רבים של חייהם, כולל חברתיים, מעורבותם הקהילתית, ויכולתם לקבל את הצרכים הבסיסיים. במקרים אלה הייתה רמה גבוהה של התאמה בין אדם לסביבה, זאת אומרת שהשירותים של תוכנית NORC תואמים מאוד את הצרכים המיוחדים של מבוגרים אלו. הצרכים האישיים ואיכות התוכנית הובילו במשותף לרמת המעורבות הגבוהה.

בנוסף לתפקידים הגלויים של התארגנויות מבוגרים, כגון שירותי תמיכה הדדית, במחקרים העוסקים ברשתות חברתיות לאנשים מבוגרים מודגשת גם חשיבותם לחיבור לקהילה המקומית. במחקרים אלו רואים, כי להתארגנויות קהילתיות ושכונתיות יש תפקידים נוספים על התפקידים הרשמיים שלהן, בהם הפגת בדידות, יצירת חברה, וקשר אל הקהילה המקומית. במחקר (Gardner, 2011) שבו נבחנה השפעה של רשתות חברתיות שכונתיות על רווחת תושביהן הזקנים נמצא, שרשתות אלו מספקות מגוון תפקידים, שהמשותף להם הוא החיבור לקהילה: יצירת קשרים עם שכנים, מקור למידע, היכרות עם המקום, תמיכה לא רשמית, למשל עזרת שכנים, ועוד. כל אלו יוצרים הרגשת ביטחון ועניין במקום המגורים. במחקר שנערך בישראל (Litwin, & Shiovitz-Ezra, 2006) נמצא קשר בין השתייכות זקנים לרשתות חברתיות לבין תמותה: בעוד שלהשתייכות לרשתות חברתיות מגוונות היה לכך קשר שלילי, הרי להשתייכות לרשתות חברתיות מצומצמות היה קשר חיובי.

שלב א. איתור התארגנויות אזרחיות של מבוגרים למען מבוגרים

ההתארגנויות למחקר הוגדרו כעצמאיות בייחוד והפעלה של אזרחים ותיקים בעצמם למען עצמם וקבוצת השווים שלהם - אזרחים ותיקים. בכך הן עונות על המאפיינים של ארגוני שורשים. כך, למשל, במחקר ארגוני שורשים בתחום הרווחה (אלמוג-בר, אייזנשטדט, 2015), הקריטריונים להכללת ארגונים במחקר היו: 1. ארגוני שורשים, המציגים בעבודתם פעילות משמעותית לאורך שלוש שנים לפחות בתחום הרווחה שבו הם בחרו להתמקד. 2. ארגונים עצמאיים שמאפיין אותם שהם הוקמו בידי אזרחים ביוזמתם הפרטית, ואשר אינם קשורים בחוזים לאספקת שירותים עם הממשלה 3. היקף התנדבות נכבד, גם מבחינת מספר המתנדבים וגם מבחינת הפעילות. איתור ההתארגנויות נערך באמצעות חקירה במרשתת של רשתות חברתיות, כולל פרסום רשומות (פוסטים), בבקשה לאיתור התארגנויות; פנייה לבעלי ידע וקשרים בתחום התארגנויות ובתחום אזרחים ותיקים; ובשיטת "כדור שלג", שבה מרואיינים המליצו על התארגנויות נוספות דומות. בנוסף נעשה מאמץ לאתר ארגונים על בסיס גיאוגרפי או לפי סוגי שירותים ומאפיינים משותפים אחרים של קהילת המבוגרים, במטרה להעריך את היקף התופעה ברמה הארצית.

מרבית הראיונות הסתיימו בתחילת שנת 2022, בשנת 2023, נערך ראיון נוסף עם יזמים של התארגנות עולים דוברי רוסית בבת ים. התובנות מראיון זה נוספו לתוך דוח המחקר.

בתהליך האיתור נמצאו 11 ארגונים, בהם רואיינו 20 איש.

שלב ב. מחקר איכותני בקרב מובילי ומקימי התארגנויות אזרחיות

שיטת המחקר כאן היא ריאיונות אישיים של אנשים המובילים או פעילים בהתארגנויות של אזרחים ותיקים.

בחירת המשיבים נעשתה בפנייה לאחד מיזמי ההתארגנות, שהיה ממקימי ההתארגנות. רק במקרה אחד, עמותת "מרקם" במודיעין, רואיין מנכ"ל העמותה, שלא היה מהיזמים. בעת הריאיון התבקש היזם או מוביל ההתארגנות להפנות למרואיינים נוספים, שהם בעלי תפקיד מוביל בהתארגנות. לנוכח אופי ההתארגנויות, התברר כי מרבית המשתתפים מרגישים כי הם מובילי ההתארגנות או בעלי רמת השתתפות גבוהה, במיוחד בארגונים קטנים. אחרים הוצגו כמובילים משום שהם מנהלים תת פעילות או שהם ותיקים בהתארגנות ומכירים אותה מתחילת פעילותה. בכל המקרים המשיבים היו פעילים ולא רק משתתפים פאסיביים.

ניהול הראיונות נערך על פי מתווה שאלות המחקר, אולם המשיבים יכלו להציג את ההתארגנות לפי דעתם. באופן זה עלו נושאים נוספים והתבררו סדרי עדיפויות לתחומי פעילות ותמות אחרות.

שלב ג. מתודולוגיית ניתוח הריאיונות⁵

המחקר הוא מחקר איכותני שנערך באמצעות ריאיונות אישיים, ריאיון זוגי וריאיון קבוצתי אחד⁶.

תעתיק הריאיונות: מרבית הריאיונות הוקלטו, לאחר בקשה למשיב להסכים להקלטה.

הריאיונות תומללו, חלקן בידי החוקרת - ד"ר רינת בן נון, וחלקם נעשה בחברה חיצונית.

ניתוח מידע מתוך הריאיונות

- **מידע כמותי:** כמות משתתפים, מקום פעילות, שנות פעילות, טווח גיאוגרפי, מעמד משפטי וסוגי פעילות
- **ניתוח קורפוס הריאיונות (טבלאי):**
 - **ניתוח ריאיונות אישיים:** כל ריאיון חולק לאמירות משפטים בטבלה. כל אמירה קוטלגה תחת נושא ראשי ונושא משני. הקטלוג מבוסס על שאלות המחקר ונושאים נוספים שעלו בתכיפות בריאיונות. תהליך ניתוח הריאיונות נערך פעמיים ויותר, משום שמספר נושאי קטלוג עלו במשך הריאיונות, והיה צורך אפוא לחזור על ריאיונות קודמים ולאתר נושאי קטלוג אלו.
 - **שילוב הריאיונות:** לאחר סיום ניתוח הריאיונות האישיים, חוברו כל טבלאות הריאיונות לטבלה אחת. טבלה זו מיינה לפי הקטלוג הראשי והקטלוג המשני. באופן זה עלו לראשונה התמות הנשנות ומספר ההתייחסות לכל נושא קטלוג.
 - **כל קטלוג (נושא ראשי) נבחן באופן פרטני** והוא מוצג כאן בדוח המחקר.

טבלה 1 רשימת נושאי הקטלוג, $405=N$

כמות התייחסויות	נושא האמירה
נושאים עם התייחסות אחת - שתיים	אמצעי תקשורת, חברויות, מאפיין, מיון, ערך, קורונה
1%	מקום
2%	תתי-קבוצות
2%	גילנות והערכת מבוגרים
2%	שיוק
2%	תרומה לקהילה

⁵ באואר, מ.ו., גאסקל, ג' (2011). (עורכים), מחקר איכותני: שיטות לניתוח טקסט תמונה וצליל (ע"ע 9-24). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה

⁶ בהצעת המחקר המקורית הייתה כוונה לערוך מחקר כמותי באמצעות שאלונים בקרב חברי ההתארגנות, אולם בשל אופי הארגונים שלב זה לא הסתייע.

מגדר	2%
היכריות	3%
מאפייני התארגנות	4%
תמיכה הדדית	4%
שיתוף פעולה עם הרשות	4%
כמות	4%
מודל כלכלי	4%
מניע אישי - יזם או מוביל ההתארגנות	5%
ניסיון היזם	5%
הון אנושי חברתי	6%
מאפייני משתתפים	6%
מאפייני יזם	9%
ניהול משותף	10%
מניע להשתתפות - חברי ההתארגנות	11%
סוגי פעילות	11%

דוגמה לקטלוג

טבלה 2: דוגמה לקטלוג אמירות המשיבים

אינדקס	משיב	תמלול מלא	נושא ראשי	תת נושא	ציטוט נבחר
284	משיב 1	אחד הבחורים שהוא קרוב לנושא הספרות ועסק בעבר בניהול מפגשים בקנה מידה ארצי, גם הוא מעביר מפגשים	ניהול שיתופי		אחד הבחורים שהוא קרוב לנושא הספרות ועסק בעבר בניהול מפגשים בקנה מידה ארצי, גם הוא מעביר מפגשים
262	משיב 2	כל מי שמשלמת דמי חברה, יש בפייסבוק, קבוצה פרטית-סודית לנו, וכל אחת מקבלת מייל וגם	אמצעי תקשורת	וואטסאפ פייסבוק ומיילים	יש בפייסבוק, קבוצה פרטית-סודית ומהודעות בדוא"ל

			בפייסבוק, וכל הפעילות מופיעה בשני המקומות		
היום זה פתוח לגמלאים מהוד השרון, התנאי להיות תושב וגמלאי, הגיל פחות או יותר	מקומי	גיאוגרפיה	היום זה פתוח לגמלאים מהוד השרון, התנאי להיות תושב וגמלאי, הגיל פחות או יותר	משיב 3	265
קודם כל, זה אנשים נהדרים, נפלאים, מאוד, חלק גדול מהם, יש לי רשימה גדולה מאוד של דוקטורים, אבל אנשים מאוד צנועים. יש שמה מכימיה ומפסיכולוגיה ומביולוגיה, באמת טווח מאוד רחב של ידע שיש לאנשים והגיעו באמת אנשים איכותיים	השכלה גבוהה "איכותיים"	הון אנושי חברתי	קודם כל, זה אנשים נהדרים, נפלאים, מאוד, חלק גדול מהם, יש לי רשימה גדולה מאוד של דוקטורים, אבל אנשים מאוד צנועים. יש שמה מכימיה ומפסיכולוגיה ומביולוגיה, באמת טווח מאוד רחב של ידע שיש לאנשים והגיעו באמת אנשים איכותיים	משיב 4	602

חלק ב' - ממצאים: דוח מחקר התארגנויות עצמאיות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים

תיאור המרואיינים

- **גב' יונה אוסטר ומר יענקלה אוסטר:** בני זוג נשואים, בפנסיה מרשות המיסים ומערכת החינוך. היגרו לתל אביב מירושלים ארבע שנים לפני הריאיון. בעקבות היציאה לפנסיה עברו קורסים בתחומי עניין ופנאי, ויעקב עשה גם הסבה למורה דרך. בני הזוג הקימו מיזם חברתי של סלוני הרצאות ושירה – פרזזה. המיזם שלהם אינו התארגנות משותפת של קבוצת אנשים, אלא מהלך פרטי שלהם, שבו הם מארחים בסלון ביתם קבוצות אנשים. אולם הם מעודדים אנשים נוספים ליצור תתי-קבוצות בנושאים ייחודיים.
- **ד"ר ניצה ירום:** פסיכולוגית בת 78. בעקבות התאלמנותה, בתקופת הקורונה, ניסתה להקים קבוצה חברתית של חברים המתגוררים בסמוך. אולם הקבוצה התפרקה. ירום מגדירה את עצמה כאקטיביסטית המקדמת מהלך לשינוי תפיסת דמות הזקן, ופיתוח מערך שירותי טיפול פסיכולוגי לזקנים.
- **גב' לאה קריב:** היתה היזמית של התארגנות האזרחים הוותיקים בהוד השרון "גילו גיל", הנקראת היום "רון - לי". ריאיון נוסף התקיים עם מנהלת התארגנות הנוכחית גב' גילה בירן - להלן.
- **גב' גילה בירן:** המנהלת הנוכחית של "רון - לי" - התארגנות של אזרחים ותיקים תושבי שכונת מגדלים חדשה בהוד השרון. מרבית המשתתפים היגרו לעיר כמשפרי דיור או בעקבות ילדיהם, וכולם חדשים בשכונה. ההתארגנות התחילה בידי יזמית נוספת, גב' לאה קריב - ריאיון נוסף לעיל. ההתארגנות עוסקת בעיקר בתחומי פעילות פנאי ותרבות.
- **גב' אידל רוס:** פנסיונרית של רשות השידור, חברה בארגון אד"ם לדיור שיתופי לאזרחים ותיקים. אידל ומספר חברים נוספים הממתינים להקמת דיור שיתופי שכרו דירות בפרויקט לדיור "חלומות ארנונה" בירושלים, ומנהלים מעין חיים משותפים. בנוסף לאידל רוס, נערך ריאיון משותף עם עוד ארבעה מחברי הקבוצה. סה"כ חברים בקבוצה של "חלומות ארנונה" שמונה איש.
- **שיחה קבוצתית עם ארבעה חברי התארגנות "חלומות ארנונה"** - אידל ועוד שלושה. התארגנות במתחם מגורים להשכרה. כל אחד מחברי ההתארגנות מתגורר בדירה עצמאית, אולם הם הגיעו למקום ביחד, כדי ליצור קהילה חברתית משותפת. מרבית חברי הקבוצה שייכים לארגון אד"ם להקמת דיור שיתופי למבוגרים.
- **מר יורם בר גיורא:** יזם ומקים התארגנות "רקמה" ביפו לאזרחים ותיקים. ההתארגנות עוסקת בפעילות משותפת בתחומי פנאי, העשרה ותרומה לקהילה. יורם בר גיורא הוא יועץ ארגוני עם עבר עשיר בהקמת יוזמות עסקיות וחברתיות. התארגנות "רקמה" היא הגדולה ביותר מבין ההתארגנויות, ומונה למעלה מ-100 חברים פעילים.

- **גב' אביבה דקל:** התארגנות "רקמה", יפן. בת 86, חברה בהתארגנות, פעילה בתחום זקנה, עברה למרכז תל אביב משכונה פרברית של תל אביב לפני כ-16 שנה, פעילה בהתארגנות.
- **מר אדריאן לוינגר:** יזם חברתי, כך הוא מעיד על עצמו. הוא יזם מועדון לגברים אזרחים ותיקים בשכונתו בירושלים. יש לו ניסיון מועט בפוליטיקה וגם בניהול עמותת גמלאים. הוא יזם את המועדון בעקבות הכרה בצורך לפתרון ייחודי לגברים, ומתוך הכרה במשאבי הידע והניסיון של מבוגרים. המועדון הוקם במסגרת מנהלת בירושלים, אולם הוא מנהל אותו בעצמאות מלאה. הוא משתף את המשתתפים במועדון בגיבוש התכנים וגם בהעברת הפעילויות.
- **גב' אריאלה דישון:** יזמית ומשתתפת בהתארגנות קבוצה לדיור משותף בבניין להשכרת דירות.
- **גב' תמר נרקיס, חריש:** יזמית ומשתתפת מובילה בהתארגנות קבוצת אזרחים ותיקים לחיים משותפים באמצעות השכרת דירות בבנין משותף. ההתארגנות כוללת כ-12 דירות ו-12 דיירים, שלהם תהליכי שיתוף מוסכמים ופעילויות חברתיות משותפות.
- **מר דודו חסון, חריש:** משתתף בן 75, חי לבד, פעיל בקבוצה.
- **מקס, יזם, מודיעין:** זו התארגנות של איש אחד שיצר סביבו הרבה מעגלים של פעילים ומשתתפים, אבל לא יצר התארגנות, אלא מקבץ של מעגלי משתתפים ומעט פעילים שבאים לעזרתו. חוסר ההתארגנות יוצר מצב שהוא מוגבל מאוד במספר משתתפים, וכן לא תהיה המשכיות אם הוא יפרוש מהעיסוקים הציבוריים שלו. הפעילות הייחודית שהוא זיהה היא יצירת מעגל היכרויות לאנשים מבוגרים שהגיעו לעיר בעקבות ילדיהם, ואין להם מערכת קשרים חברתית בעיר.
- **גב' יהודית ירב,** התארגנות "בְּשֶׁלֶה": עבדה עד פרישתה כעיתונאית ועורכת ב"ידיעות אחרונות", פעילה בהתארגנות "בשלה", הוציאה ספר החושף את סיפורי חייהן של נשים מבוגרות בשנות ה-70 וה-80 של חייהן, שגדלו בעולם הטרוסקסואלי, שבו הקיום הלסבי היה מוסתר ומוחבא.
- **מר יבגני ליבשיץ,** בית המהנדסים בבת ים ניתוח בית המהנדסים- התארגנות עולים דוברי רוסית לפעילות פנאי וחברה. מנכל העמותה, מר יבגני ליבשיץ, הוא מהנדס במקצועו, שעם עלייתו לישראל השתלב במקצועו בחברת כור, בעכו ועבד עד יציאתו לפנסיה בגיל 70. הוא מנהל את העמותה "ביד רמה" משנות ה-2000. בשנה האחרונה (2022), בהגיעו לגיל 90, עובדת לצידו גב' לנה בהתנדבות
-
- עמותת בית המהנדסים הוקמה במקור, בסוף שנות ה-2000 כיוזמה של המדינה במטרה לעזור לעולי ברה"מ לשעבר למצוא תעסוקה. במהלך השנים, השתנו מטרות הפעילות והיא הפכה להיות מקום מפגש לחברה ופנאי של עולים הגרים בבת ים ובסביבה. את הפעילות לקידום תעסוקה שהיתה ממומנת על ידי המדינה, החליפה פעילות התנדבותית של העולים בתחומים פנאי ייחודיים להם,

ובתאמה להכשרות והעניין של המתנדבים. כיום זו היא התארגנות של עולים לשעבר המבוססת על התנדבות חבריה להפעלת עולים חברים, בני גילם בתחומי העניין של חבריה. העמותה מתנהלת באופן עצמאי, אולם עם בסיס תקציבי של 50,000 ₪ ממשרד הקליטה ומבנה שניתן על ידי עיריית בת ים.

- פעילות העמותה מורכבת מצבר של מועדונים בתחומי תרבות: שירה ספרותית, יצירה, תיאטרון, קולנוע, גיטרה, דרמה וכדומה. נושאי המועדונים והפעילות נקבעים לפי המתנדבים המפעלים אותם.

תיאור ההתארגנויות במחקר

טבלה 3 תיאור ההתארגנויות במחקר

התארגנות/ יזם	מספר מרואיינים	ריאיון	תקופת פעילות עד הריאיון	שנת הקמה	מספר משתתפים בזמן הריאיון	מאפייני משתתפים	טווח גיאוגרפי
ארגמן - מודיעין ארגמן- לקידום האזרחים בוודיעין (ע"ר)	1	אישי	15 שנה	2006	80 חברי עמותה	תושבי מודיעין	מודיעין
אדריאן לוינגר	1	אישי	חודש	2021		גברים, תושבי ירושלים	ירושלים
מקס - מודיעין	1	אישי	12 שנה	2009	יותר מ-100	תושבי מודיעין	מודיעין
ניצה ירום - תל אביב	1	אישי	בשנה האחרונה- לא צלה	2021			תל אביב
יונה ויענקלה אוסטר	2	זוגי	שנתיים	2019	20 ויותר	חברים של הזמים, בעיקר מתל אביב	תל אביב
בשלה	2	אישיים	13 שנים	2008	220	נשים לסביות	ארצי
גילו גילרון-לי הוד השרון	2	אישיים	6 שנים	2015	150	תושבי שכונת 1200 הוד השרון ותושבי הוד השרון	הוד השרון
רקמה - יפו	2	אישיים	שנתיים	2019	50	חברי ההתארגנות ביפו	יפו
דיור שיתופי - חריש	3	אישיים	שלוש שנים	2018	11	חברי ההתארגנות המתגוררים בתיאום בבניין אחד בחריש	חריש - בניין אחד
חלומות ארנונה	4	1 אישי ו-4 קבוצתי (אישי)	שנתיים	2019	9	חברי ההתארגנות הגרים בפרויקט חלומות ארנונה	חלומות ארנונה ירושלים

בית המהנדסים בת ים	2	1 סוגי בלויי מתרגמת	23 שנים כהתארגנות עצמאית	2000	3	עולים דוברי רוסית מבת ים	בת ים
-----------------------	---	------------------------	--------------------------------	------	---	-----------------------------	-------

תקופת הקמה ופעילות

ההתארגנויות במחקר הוקמו בין השנים 2000 ל-2020. הארגונים הראשונים הוקמו ב-2000 – עמותת בית המהנדס הוקמה כדי לספק תעסוקה לעולים אולם לאחר מספר שנים התחלפה הפעילות והניהול להתארגנות עצמית להספקת שירותי פנאי וחברה. עמותת בית המבשלה לנשים לסביות, וב-2009 התחיל את פעילותו היזם החברתי מקס ממודיעין. שאר ההתארגנויות הוקמו בעשור האחרון: ב-2015 הוקמה לראשונה התארגנות "רון - לי", בשמה הראשון "גילו גיל", בידי תושבים אזרחים ותיקים שאכלסו את השכונה החדשה בהוד השרון; הדיור השיתופי בחריש הוקם ב-2018; "רקמה" ביפו ב-2019; היזמים יונה ויענקלה אוסטר החלו לפעול בשנת 2019; והפסיכולוגית ניצה ירום ניסתה לארגן פעילות בשנת 2020.

מספר משתתפים

ההתארגנויות במחקר מונות בין 11 ל-220 חברים. בית המהנדס משרת באופן רגיל כ-250-200 איש, קבוצת התושבים של "חלומות ארנונה" בירושלים מונה תשעה חברים במקום, אולם הם שייכים להתארגנות גדולה יותר - אד"ם - המונה 20 איש נוספים בירושלים. שתי התארגנויות עירוניות המשרתות את כלל האזרחים הוותיקים בעירם הן: "ארגמן" במודיעין עם כ-80 חברים עמותה, "ורון - לי" בהוד השרון עם 150 איש. היזם החברתי מקס ממודיעין קשור לכ-100 איש. "רקמה" ביפו מונה כ-100 איש, ויונה ויענקלה אוסטר היו בקשר עם כ-20 איש.

מאפיינים גיאוגרפיים וקהילתיים

קהילתיות-שכונתיות היא מאפיין מוביל של מרבית ההתארגנויות - ראה טבלה 3 - תיאור ההתארגנויות במחקר. כל ההתארגנויות, מלבד אחת - התארגנות "בשלה" לנשים מהקהילה הלבית מכל הארץ - מבוססות על קהילה גיאוגרפית-יישובית, המאפשרת נגישות פיזית קלה בין חבריה, ומבוססת גם על מאפיינים משותפים אחרים הקשורים למקום, כגון מצב כלכלי או מצב של אנשים שהיגרו לאחרונה לשכונות חדשות.

- "ארגמן" במודיעין: עירוני, לא קהילתי, ממוקד בפעילויות פנאי
- אדריאן לוינגר בירושלים: מועדון שכונתי לגברים בשכונה
- מקס במודיעין: עירוני מקומי, ממוקד בפעילויות פנאי וחיבור מהגרים חדשים לעיר
- ניצה ירום בתל אביב: ניסיון להקים התארגנות שכונתית
- יונה ויענקלה אוסטר - לא קהילתי, ממוקד בפעילויות פנאי והעשרה, בעקבות מעבר דירה לתל אביב ורצון לפתח קשרים חדשים
- התארגנות "בשלה": מאפיינים קהילתיים, אולם קהילת השירות היא ארצית
- בית המהנדס משרת עולים דוברי רוסית מבת ים, מעטים מגיעים מראשון לציון, חולון ותל אביב

- התארגנות "גילו גיל"/"רון – לי" בהוד השרון: התארגנות שכונתית קהילתית שהתמקדה בתחילה במהגרים חדשים לשכונה חדשה
- התארגנות "רקמה" ביפו: קהילתית-שכונתית, הוקמה בתחילה בידי מהגרים חדשים לשכונה
- דיור שיתופי בחריש: התארגנות פרטית עם קשרים קהילתיים, הוקמה בידי מהגרים חדשים לעיר
- התארגנות לדיור שיתופי זמני "חלומות ארנונה": מקומית למתחם הדיור, מהגרים חדשים בשכונה ובמתחם

התייחסות המשיבים לנושא המאפיין הגיאוגרפי של ההתארגנות

המראיינים נדרשו לחשיבות הקרבה הגיאוגרפית משתי סיבות: 1. חשיבות הקרבה ונגישות בין החברים כבסיס לנוחות של יצירת הקשרים והפעילות; 2. אופי המקום והקשר לקהילה המקומית בכלל.

- כך, למשל, תיארה ניצה מתל אביב את חשיבות הנגישות הפיזית: "בשבילי העניין של השכונה היה קריטי, הנגישות. זאת אומרת כשיוצאים לעשות משהו או שאני רוצה לבוא לבקר מישהו, אז אני לא צריך להיכנס לאוטו בשביל לעשות את זה ואני רוצה להגיד למישהו בא לך קפה הבוקר, אז הוא לא צריך להיכנס לאוטו בשביל זה. הוא אומר רגע, יש לי זמן, אנחנו באים לקפה. עכשיו מה אני רוצה, אני רוצה שהפעילות, הקהילה, היא גם תאפשר לאנשים תנועה. אנשים הרי מסתדרים בתוך הבית, במיוחד בתקופה של הקורונה, אז אם אני, יש פעילות של קבוצה כזו ויש פעילות של קבוצה כזו ויש פעילות ואנשים, זה נגיש להם הם לא צריכים להיכנס לאוטו, הם פשוט הולכים את המרחק יותר לאט, יותר מהר ונכנסים". גם בעבור "חלומות ארנונה" בירושלים וההתארגנות לדיור משותף בחריש יש משנה חשיבות לקרבה הפיזית: "בחלומות ארנונה" נאמר: "אנחנו רוצים בסופו של דבר לגור מתחת גג אחד...". ובחריש: "אנחנו באותו בניין, זה המיוחד שיוצאים מהדלת ונכנסים לדלת השנייה, בטח, תראי אני מדבר איתך עכשיו, בשנייה הדלת נפתחת, צריך עזרה, בוא לשתות קפה, ממש נהדר, מרגישים תענוג אחד עם השני". יורם מ"רקמה" ביפו הסביר "כשיוצאים לעשות משהו או שאני רוצה לבוא לבקר מישהו, אז אני לא צריך להיכנס לאוטו בשביל לעשות את זה ואני רוצה להגיד למישהו בא לך קפה הבוקר, אז הוא לא צריך להיכנס לאוטו בשביל זה."
- בנוסף לנגישות, המקום יוצר פעילות מיוחדת לו, בהתאם לצרכים המקומיים. ביפו ב"רקמה" אמרו: "תראי, יש לנו מטרות שהן מאוד ספציפיות ליפו, הקהילה המקומית היא אחת המטרות שלנו, אם נתחיל לפתוח את זה, כבר זו לא קהילה".

צורת התארגנות

מרבית ההתארגנויות חסרות מעמד משפטי. שתי התארגנויות הן עמותות: התארגנות אחת – "ארגמן" במודיעין היא עמותה רשומה. בית המהנדס בבתי ים הוקמה כעמותה ביוזמת המדינה עם מטרה שונה, והפכה לעמותה עצמאית במהלך השנים, וכיום היא מופעלת בלעדית על ידי עולים דוברי רוסית המפעילים את הפעילות.

ההתארגנויות במחקר כאן חולקו בין "התארגנות" לבין "יזם חברתי". יזם חברתי הוא אדם הפועל לבדו. הוא היזם והמפעיל העיקרי. לעיתים יזמים חברתיים מקבלים עזרה מחברים, אולם את מרב הפעילות הם יוזמים ומפעילים בעצמם או בעזרת בני זוגם. כך הוא מקס ממודיעין, שזה 13 שנה מפעיל מספר יוזמות חברתיות להיכרות וקירוב בין אזרחים ותיקים במודיעין, בהם תושבים מבוגרים חדשים; הזוג אוסטר, שמפעיל מספר יוזמות בתחומי הפנאי והחברה לטובת קבוצת חברים; עליהם נוסף אדריאן לוינגר, שלקח את עצמו לארגן מועדון לגברים מבוגרים במנהל הקהילתי בקריית מנחם.

התארגנות היא פעילות משותפת של צוות שותפים. גם אם בראשה עומד היזם הראשי או המוביל, הרי מרבית הפעילות מנוהלת במשותף, כולל תהליך קבלת ההחלטות. לעיתים יש בהתארגנות חלוקה לוועדות או צוותי עבודה בתחומים שונים. בעוד שהפעילות המוקמת בידי יזם יחיד עלולה להיפסק עם הפסקת פעילותו, התארגנות, בשל ריבוי השותפים ומיסוד התהליכים הארגונים בה, תמשיך להתקיים.

סוגי פעילויות

טבלה 4: פעילות לפי מספר ארגונים

סוג פעילות	מספר התארגנויות שמפעילות פעילות
טיולים	6
מפגשי שיח	5
הרצאות	6
מסיבות	6
חוגי למידה ותרבות	6
מוזיאונים	2
משחקים חברתיים	2
תמיכה הדדית	2
אנגלית	2
ארוחות	1
ברידג'	1
גינון	1
הדרכה דיגטלית	1
חגים	2

טיול לחו"לימי הולדת/ פעילות	
סנוקר/ סרטים/ פינג פונג/ שירה	2

הפעילויות הנפוצות ביותר הן טיולים, מפגשי שיח, הרצאות ומסיבות ריקודים.

אפשר לחלק את הפעילויות לשני נושאים עיקריים: 1. **פעילויות בתחום תרבות:** סיורים במוזיאונים, חוגי תרבות - ספרות ופילוסופיה, סרטי קולנוע, שפה אנגלית, ועוד. 2. **אירועים חברתיים:** מפגשי שיח, ארוחות, משחקים חברתיים, חגיגת חגים וברידיג'.

אפשר לאפיין את מרבית הפעילויות בתור אירועים תרבותיים-חברתיים, שרובם מתאימים לבעלי השכלה בינונית ואף גבוהה. יונה: "הקפדנו, קראנו לקבוצה 'מה זאת אהבה - מתקופת ביאליק ועד שירה חדשה'". פעילות חברתית לתמיכה הדדית קיימת רק במיעוטן. גם האירועים בתחום התרבות הגבוהה וגם הפעילות החברתית נערכים ברובם במפגשים המאפשרים אינטראקציה ושיח בין המשתתפים, לא כולל הרצאות. בית המהנדס בבת ים המיועד לעולים מתאפיין בעיקר בפעילות תרבות המשקפות את תחומי העניין של חבריו: אנגלית, מועדון ספרותי לאוהבי שירה, מועדון אוהבי גיטרה, מועדון יצירה ואומנות, מועדון של נשים, קולנוע, סטודיו תיאטרון, שם מתנדבים שחקני תיאטרון ובמאי תיאטרון דוברי רוסית: " יכול להיות אתם מכירים, ניקולאי טובלרזצקי קוזניצוב", וגם מועדון מוזיקה ושירה.

ניתוח הריאיונות לפי נושא ראש

מאפייני היזם או מוביל ההתארגנות כולל אמירות בנושא "ניסיון היזם" ו"מאפייני היזם"

מתוך 18 מראיינים, שבעה חיים בזוגיות ותשעה חיים לבד

ניסיון קודם רב ביזום פעילות חברתית

מרבית המראיינים, ובייחוד אלו מביניהם שהם יזמי ומובילי ההתארגנות, הם בעלי רקע של פעילות בתחום היזמות החברתית. חלקם עבדו במשרות שעיקרן הוא פיתוח שירותים קהילתיים, ואחרים הקימו בעבר פעילות חברתית בהתנדבות במסגרת אחרת, כגון הקמת חוגים. אחרים לקחו חלק בפעילות מחאתית, כגון הפגנות מחאה.

חלק מהמראיינים תיארו את עצמם כאקטיביסטים. אפשר ללמוד זאת גם מאלו שהעידו על עצמם, וגם מסקירת פעילותם לפני ובד בבד עם השתתפותם בהתארגנויות לאזרחים ותיקים. אריאלה דישון מחריש העידה על עצמה, שהיא אקטיביסטית ופעלתנית באופייה. גם אידל רוס, מובילת "חלומות ארנונה", העידה על עצמה: "זה עניין של אקטיביזם... זה ב-DNA שלנו. אין מה לעשות". אביבה דקל מ"רקמה" ביפו תיארה: "...אמר לי מנכ"ל העירייה מול כל הקהל: פה לא יקום מתנ"ס, אז אני קמתי בהפגנות עם חברתי ועזבנו". בנוסף אריאלה דישון מובילה ערבי ריקודים לקבוצה ומזמינה חברים מבחוץ. הפסיכולוגית ניצה ירום מקדמת יוזמה בתחום טיפול פסיכולוגי לאנשים זקנים. דודו חסון מחריש יזם הקמת חוגים לברידג' ובייסבול. יורם בר גיורא, מקים התארגנות "רקמה" ביפו, הוא יועץ ארגוני בהכשרתו וניסיונו המקצועי. הוא אומר: "תראי, אני ברקע שלי, הרבה מאוד שנים של ייעוץ ארגוני, אפשר להגיד שאני מהדור של ההתחלה של ייעוץ ארגוני בארץ". כיזם הקים את בית הספר הראשון בתחום של הכשרת מאמנים בארץ. באחד התיאורים של תהליך ההקמה אומר יורם בר גיורא: "היינו בסביבות בין 15 ל-20, משהו כזה, ועשינו תהליך, כמה פגישות של בניית החזון וניסוח שלו, ואחר כך תרגום שלו לפעולות, כמו שידעתי לעשות". גילה בירן מהתארגנות "רון – לי" היא בעלת תואר ביחסי ציבור וניסיון בניהול פרויקטים, דבר שהועיל לקידום ההתארגנות, כפי שהעידה. מנכ"ל עמותת בית המהנדס הוא בהכשרתו מהנדס שהצליח להשתלב במקצועו בחברת כור למשך שנים רבות. מאפיין זה יוצר מעמד חברתי בקהילת העולים לצד כישורי הניהול שלו. הוא מנהל את העמותה כ-23 שנים (בשנת 2023 הוא בן 91 שנים).

מניע אישי של מקים או מוביל ההתארגנות

שני המניעים האישיים של מקימי או מובילי ההתארגנות הם צורך בהמשך עשייה ורצון לתרום לחברה, ובמיוחד לקבוצת השווים, קרי לאנשים בגילם ובמצבם החברתי. לעומת זאת, ביטויים המכוונים להפגת בדידות או צורך בחברה היו מעטים יחסית למניעים אחרים.

ביטויים של רצון להמשך עשייה

המניע הנשנה ביותר הוא הרצון בעשייה. המרואיינים השתמשו במושגים "עשייה", "התחדשות", "תעסוקה".
הרצון לעשייה חזר מספר פעמים מתוך רצון לשמור את רמת הפעילות הקודמת לאורך זמן, לעיתים בתחומי הידע והניסיון שלהם עצמם.

▪ "עשיתי קורס הסבה אינטנסיבי, מורה דרך בשביל הנשמה, יש לי פנסיה, זה לא לצורך פרנסה אלא לצורך התעסקות", "תראי, יש אנשים כמוני שמה שתופס אותם זאת העשייה, שהחיים לא נגמרו ונשב". העשייה נתפסת כתרומה אישית לרווחה האישית: "העיקרון שלעשות למען אחרים, אתה עושה למען עצמך, אתה מפעיל את עצמך", "ובא לי להתחדש, הייתי זקוקה להתחדשיות כל הזמן", "היינו יוצאים בערב... הולכים לאירועים חברתיים וזה צמא כל כך תרבותי נקרא לו, אבל אחרי איזה תקופה זה עובר, זאת אומרת עדיין חסר משהו, והתחלתי לחשוב מה אני רוצה לעשות הלאה, מה. התלבטתי לגבי זה תקופה לא קצרה... אז התחלתי לחשוב על כל הצד החברתי, והתחלתי לחשוב על איך אני, על הנושא של קהילה...."

המניע המוביל השני הוא רצון לתרום לחברה בכלל ולמען אזרחים ותיקים בפרט.

- "איך אני אתרום לחברה?" חלק מהמשיבים רואים את התרומה למען החברה כחלק מאישיותם הקודמת. "הייתי מוכן, אוהב לתת ולעזור, והרגשתי שאני יכול לחיות בכזה מקום...", "זאת משימה מבחינתי קשורה לייעוד שלי, לחזון שלי, ללא שכר, תפקיד מהלב מאוד חשוב...", "התרומה לחברה והצורך בהמשך עשייה משתלבים כצורך אישי - העשייה - באמצעות עשייה למען החברה: "...יש אנשים שיש להם ארגז כלים שהם צברו, חלק שמים מתחת למיטה וחלק משתפים עם אחרים, העיקרון שלעשות למען אחרים, אתה עושה למען עצמך, אתה מפעיל את עצמך", "...כשאתה עושה למען מטרה מסוימת - לא מקבל שכר, בהתנדבות - זאת משימה מבחינתי קשורה לייעוד שלי, לחזון שלי, ללא שכר, תפקיד מהלב מאוד חשוב...", "התלבטתי לגבי זה תקופה לא קצרה... אז התחלתי לחשוב על כל הצד החברתי, והתחלתי לחשוב על איך אני, על הנושא של קהילה"
- "כמו שאנשים מתעסקים באקולוגיה או טבעונות שרוצים לשמור על העולם, מודעות להתחממות העולם, ואיך אני אתרום לעולם..."
- "...אני נטעתי את עצמי בסביבה כי כאן מכירים אותי, אולי אני אקיים חוג לבני גילי..."

ביטויים של רצון לתרום לקהילת השווים - אנשים בגילם ובמצבם

מרבית המרואיינים תיארו מניע הנובע מהצורך האישי שלהם להיות שייכים למעגל חברתי, לעיתים בשל מעבר לעיר חדשה, או שינוי במצב החיים בשל פרישה לגמלאות ו/או התאלמנות והצורך להמשיך לעסוק בעיסוק מועיל, פעיל ובעל משמעות. בהתאמה המטרות להקמת ההתארגנות תואמות את המניע האישי שיאפשר לאנשים נוספים במצבם להשתתף בבניית החזון האישי שלהם, מתוך הנחה שגם אחרים במצבם מרגישים ורוצים התפתחות דומה, ולכן ההתארגנות המשותפת **תתן להם כלים וארגון משותף לענות על הצרכים החברתיים הדומים.**

בנוסף לרצון לתרום, חלק מהמרואיינים נדרשו באופן ממוקד לתרום לאנשים הדומים להם: "...כי חיפשתי נשים כמוני, כשהגעתי בפעם הראשונה למסיבה בקיבוץ, עם זוגתי שהייתה, והסתכלתי ואמרת: אני לא לבד", "יש לי חזון, לגרום לבני האדם לבחור לחיות איכות ותוך כדי הבנתי, בחרתי קהל יעד - אזרחים ותיקים..."

למיעוטם היה חשוב להדגיש את האיכויות המיוחדות של בני גילם: "... אנחנו עדיין מחפשים לתרום פנימה והחוצה, **זאת המטרה שלנו**, זה מה ש... ה... הפנייה החוצה נותנת לנו הרגשה שאנחנו עדיין תורמים לחברה, לא נגמרנו ברגע שהפעמון הקיש שישים וחמש", "...הנחת העבודה שלי היא שיש אנשים מוכשרים, בעלי יכולת, כן, שהם אינם באים מהרקע הזה, אבל הם הקימו משהו בחיים שלהם, ומה שצריך זה להכשיר אותם, לתת להם את התפיסה, את הידע, את הכלים, לעומת קצת מוטיבציה שלהם, ואחר כך ללוות אותם". "משהו העליב אותי שזקנים יסדרו להם טיולים שמשהו יארגן אותם, אמרתי: אנשים עשו כל כך הרבה בחיים שלהם, למה צריך שפקיד מהעירייה יעשה את זה? אז הקמתי את הפרלמנט הכסוף, כל יום חמישי בבוקר, 8 וחצי, ..אני צריכה ליזום, אחרים לא יוזמים"

ביטויים של רצון בחברה - ביטויים בנושא הצורך בחברה לזקנה היו מעטים באופן יחסי למניעים אחרים: "מכיוון שה... בדידות וה... ניתוק מהחברה הם האויבים הגדולים ביותר של הזקנה...", "...אני חושבת שזה מאוד ממלא את חיי, מאוד, קודם כל רכשתי המון חברות ופתאום אוהבים אותי, אה, נורא מוזר, ללא ספק שלו "בעלי" (במקור שמו) היה בחיים, אז הפעילות שלי לא הייתה כל כך נרחבת...", "... ואיך אני אתרום לעולם, ואנשים מתקבצים מחדש לקהילות כי זה יותר נוח לחיות ככה, כי אנחנו קשורים אחד לשני..."

▪ **אביבה דקל, "רקמה" יפו - רצון להמשיך להיות ולהרגיש פעיל ולתרום לחברה:** "... אנחנו עדיין מחפשים לתרום פנימה והחוצה, זאת המטרה שלנו, זה מה ש... ה... הפנייה החוצה נותנת לנו הרגשה שאנחנו עדיין תורמים לחברה, לא נגמרנו ברגע שהפעמון הקיש שישים וחמש, עכשיו, יש לנו חברים שהם עדיין בשישים ויש אחת שהיא בוגרת ממני, היא פחות, סליחה, היא פחות פעילה..." "אני חושבת שזה מאוד ממלא את חיי, מאוד, קודם כל רכשתי המון חברות ופתאום אוהבים אותי, אה, נורא מוזר, ללא ספק שלו **בעלי היה בחיים אז הפעילות שלי לא הייתה כל כך נרחבת...אני חושבת שזה שומר על החדות ועל המחשבה ועל הצורה שאנשים מתפקדים ולא נותנים כאילו לקונוציה של הזקנה להשתלט עליהם...תראי, יש אנשים כמוני שמה שתופס אותם זאת העשייה, שהחיים לא נגמרו ונשב".**

- **אדיראן לוינגר** - המשך התפתחות אישית ורצון לקדם חזון חברתי: "אני הפועל הקטן אדיראן, לא הקמתי ארגונים, היום אני מתחיל כן, **התפתחות אישית**, כשאתה עושה למען מטרה מסוימת, לא מקבל שכר - בהתנדבות - זאת משימה מבחינתי קשורה לייעוד שלי, לחזון שלי, ללא שכר, תפקיד מהלב מאוד חשוב...ש לי חזון, לגרום לבני האדם לבחור לחיות איכות ותוך כדי הבנתי, בחרתי קהל יעד - אזרחים ותיקים...לפני 10 פרשתי מהעבודה ונתקלתי בסדנאות של התפתחות אישית, והבנתי שיש עוד מאשר לעבוד בשירות המדינה, ואני יכול להביע את דעתי".
- **אידל רוס**, "חלומות ארנונה" - לשמור על הקשר לחברה: "... מכיוון שה... בדידות וה... ניתוק מהחברה הם האיבים הגדולים ביותר של הזקנה, הדיור המשותף בר אה... בר השגה, אמור למנוע את זה"
- **אריאלה דישון, חריש** - רצון להתחדשות: "אני נטעתי את עצמי בסביבה כי כאן מכירים אותי, אולי אני אקיים חוג לבני גילי, ובא לי להתחדש, הייתי זקוקה להתחדשויות כל הזמן".
- **דודו חסון, חריש** - רצון להמשיך להיות נחוץ ולעזור לאחרים: "הייתי מוכן, **אוהב לתת ולעזור** והרגשתי שאני יכול לחיות בכזה מקום... תרמתי, בצבא, במילואים, תמיד תרמתי לרווחה של כולם...".
- **יונה ויענקלה אוסטר** - הגשמת חלום לסלון ספרותי, הצורך בהתעסקות: "ההגעה לתל אביב אפשרה לפתוח דלתות...**החלום** היה לעשות סלון ספרותי אצלנו בבית, אנשים שלא חששו, ויש בו מרחב די נחמד, הביא אנשים לצאת החוצה, כשאמרו עד 10 אנשים, הקפדנו, קראנו לקבוצה 'מה זאת אהבה - מתקופת ביאליק ועד שירה חדשה'... עשיתי קורס הסבה אינטנסיבי, מורה דרך בשביל הנשמה, יש לי פנסייה, זה לא לצורך פרנסה אלא לצורך התעסקות".
- **מקס, יזם ממודיעין** - לשתף ביכולות ולתרום לאחרים: "יש אנשים שיש להם ארגז כלים שהם צברו, חלק שמים מתחת למיטה, וחלק משתפים עם אחרים, העיקרון שלעשות למען אחרים, אתה עושה למען עצמך, אתה מפעיל את עצמך".
- **ניצה ירום** - רצון ליזום למען קבוצת השווים: "משהו העליב אותי שזקנים יסדרו להם טיולים שמישהו יארגן אותם, אמרתי: אנשים עשו כל כך הרבה בחיים שלהם, למה צריך שפקיד מהעירייה יעשה את זה, אז הקמתי את הפרלמנט הכסוף, כל יום חמישי בבוקר, 8 וחצי...אני צריכה ליזום אחרים לא יוזמים".
- **ענת חורש, בשלה** - רצון להקים קבוצת שווים ולענות על צורך חברתי אישי: "כי חיפשתי נשים, כמוני, כשהגעתי בפעם הראשונה, מסיבה בקיבוץ, עם זוגתי שהייתה, והסתכלתי ואמרתי: אני לא לבד, יש עוד כמוני, לא היה אינטרנט פעיל, היו מודעות מוזרות בעיתונות...".
- **תמר נרקיס, חריש** - רצון ליזום התארגנות חברתית שעונה על הצרכים האישיים של רצון לחיות בחברה, ושימוש ביכולות האישיות של פיתוח יזמות חברתית: "לגביי, יש שני רבדים שהם שונים ומשלימים, אחד שאני ממש, ממש לא רוצה לחיות לבד אלא עם חברים, כי חשבתי לעבור לגור בווילה גדולה עם אנשים, לשכור דירה עם 6 חדרים או כמה דירות בקומה ולווי משותף, והרובד השני, כמו שאנשים מתעסקים

באקולוגיה או טבעונות שרוצים לשמור על העולם, מודעות להתחממות העולם, ואיך אני אתרום לעולם, ואנשים מתקבצים מחדש לקהילות כי זה יותר נוח לחיות ככה, כי אנחנו קשורים אחד לשני..."

■ **יורם בר גיורא** - המניע האישי היה ליצור לעצמו מעגל חברתי חדש כמהגר במקום חדש, לצד הדחף האישי של יזמות. המטרה הייתה לפתח מסגרת תרבותית- חברתית שתאפשר לאנשים מבוגרים בעלי כישורים וניסיון לפתח עבור עצמם מסגרת קהילתית: "היינו יוצאים בערב לשוק ותמיד יושבים באיזה בית קפה או משהו, הולכים לאירועים חברתיים וזה צמא כל כך תרבותי נקרא לו, אבל אחרי איזה תקופה זה עובר, זאת אומרת עדיין חסר משהו, והתחלתי לחשוב מה אני רוצה לעשות הלאה, מה. התלבטתי לגבי זה תקופה לא קצרה... אז התחלתי לחשוב על כל הצד החברתי והתחלתי לחשוב על איך אני, על הנושא של קהילה... הנחת העבודה שלי היא שיש אנשים מוכשרים, בעלי יכולת, כן, שהם אינם באים מהרקע הזה, אבל הם הקימו משהו בחיים שלהם, ומה שצריך זה להכשיר אותם, לתת להם את התפיסה, את הידע, את הכלים, לעומת קצת מוטיבציה שלהם, ואחר כך ללוות אותם. לא, אני מדבר על רצון. להיות יזם זה טיפוס, אין מה לעשות וצריך לראות את האנשים. אני גם הייעוץ הארגוני הייתי יזם, בתוך מה שעשיתי בתחום כל הזמן הייתי יזם, אז זה חלק מהאופי שלי, אז אני נותן משקל מאוד גדול על הנושא של יזמות. ישבתי, הגדרתי לעצמי חזון, כמו שראית במצגת...קודם כל, הבנתי שאני מבודד ברמה החברתית וכן היה חשוב לי ביפו, בניגוד לראש העין, אם באתי לפה אני רוצה להיות נורמה, אני רוצה להשפיע חברתית

■ הייתה לי גם איזושהי תפיסה שאני רוצה להיות חלק ממהו, שגם הוא יוצר כוח, לא רק להכיר אנשים ואז יש לי עם מי לצאת או למי להרים טלפון, משהו הרבה מעבר וגם כזה שמשפיע גם על הסביבה"

■ היזמים הם בעצמם מהגרים חדשים למקום מגוריהם הנוכחי, שבו הקימו את התארגנות

אחד המאפיינים החוזרים של היזמים מקימי ההתארגנות הוא, שהם בעצמם תושבים חדשים במקום שבו הם הקימו את ההתארגנות. מכורח הנסיבות הם חווים בעצמם את החסך ברשתות חברתיות במקום החדש ופועלים להקים לעצמן אחת כזו.

■ **יורם בר גיורא** – "רקמה" יפו: "קודם כל, הבנתי שאני מבודד ברמה החברתית, וכן היה חשוב לי ביפו, בניגוד לראש העין, אם באתי לפה אני רוצה להיות נורמה, אני רוצה להשפיע חברתית".

■ **גילה בירן - הוד השרון:** "בעיקר שכונת 1200, הייחוד שלה, זוגות צעירים וההורים באו מכל קצות הארץ כדי לעזור לנכדים בעיקר בשכונת 1200, בכל בניין יש חמישית לרבע מבוגרים שבאים מכל קצות הארץ".

■ **יונה ויענקלה אוסטר:** "רק לפני 4 שנים עברנו לתל אביב, ופתאום הפכנו להיות מרכזים סביבנו קבוצות".

■ **חריש** - מקימות ההתארגנות, כמו כל תושבי היישוב, היגרו לאחרונה. משיב אחר אמר: "אני הגעתי לחריש לפני שלוש שנים, מהוד השרון, לא יכולתי להמשיך לחיות, מאוד יקר, חריש יותר זולה, הכרתי את האנשים כמו תמר ואחרים, והייתה לנו החלטה לעבור לגור במשותף, עברתי בתוך חריש".

- **"חלומות ארנונה" - קבוצת מבוגרים שהתארגנה לעבור במשותף לפרויקט מגורים ברה"גה בירושלים, מרביתם אינם תושבי ירושלים.**

מניע להשתתפות בהתארגנות של המשתתפים

המראויינים נשאלו לדעתם לגבי המניע להשתתפות של שאר חברי הקבוצה, שאינם מובילי ההתארגנות.

בעוד שהמראויינים מציגים את המניע האישי שלהם בתור רצון להמשיך לפעול, במיוחד בתרומה לחברה, הרי למשתתפים האחרים הם מייחסים את הצורך בקשרים חברתיים, וכמעט כלל לא מזכירים את הצורך או ההנאה בפעילות ההעשרה או העשייה שבה עוסקות רוב ההתארגנויות. שתי אמירות בנושא התייחסו לעשייה: "אנחנו מאושרים פה ועסוקים בעשייה", והעצמה: "תחושת השייכות לקבוצה, שמישהו מעביר בעצמו, זה שם אותו במרכז, כולם מגיבים למה שהוא מביא וזה עושה טוב".

המניעים האחרים שהזכרו הם: בדידות, הזדמנויות להכיר אנשים חדשים, יצירת קשרים בין אישיים ופעילות בין-אישית, והרגשת שייכות ונינוחות בקרב קבוצת השווים.

זוגיות

רק אמירה אחת עסקה בחיפוש אחרי זוגיות כמניע להשתתפות בהתארגנויות, וזה נאמר בהתארגנות נשים בלבד: "תראי, מהרבה בחינות זה בהחלט מקום להיכרות. זאת אומרת, נשים ש..."

בדידות

נמצאו שלוש אמירות שנסבו ישירות על המושג "בדידות". שתי אמירות עסקו באנשים שילדיהם מתגוררים רחוק מהם: "איפה האנשים הבודדים, לחלקם ילדים בחו"ל, לחלקם יחסים ממודרים, אז מה הם עושים עם עצמם?", "הרגישו בודדים, מעט בעיות בריאות והילדים גרים בערבה". אמירה שלישית תולה בבדידות את הסיבה להשתתפות: "אני לא יודע איך להגיד את זה, אבל אחד הדברים המרכזיים זה הבדידות. כל שבוע שיש מפגש וטיול ... יש המון התקרבות ביניהן, המון נושאי שיחה, מדברים". אמירה נוספת לא כוללת את המילה "בדידות", אולם היא משקפת את החשש מחיים לבדיים: "שיש לנו קבוצת בוקר טוב, WUP כל אחד שם את הבוקר טוב ושמים לב שכולם בסדר, גם לברך את כולם וגם לוודא שהכל בסדר".

בראיון של מנכ"ל בית המהנדסים של עולי ברה"מ לשעבר ועוזרתו עלה מושג הבדידות בקרב אנשים מבוגרים הרבה פעמים, יותר מאשר כל התארגנות אחרת: "אני הבנתי שיש הרבה הרבה אנשים שצריכים הם...בדידות... (צריכים) חברה.. אישה 2:ן, צריכים חברה, קשרים חברתיים... שבודדים בודדים...זאת אומרת, המון המון בודדים בעיקר בגיל 65 ויותר... אני חושב שכמעט

מהתחלה. זה היה העיקר אבל עכשיו זה העיקר בגלל שאנשים, הם מבוגרים...יש עבודה ולא זה לא מה שהיה...". "אבל מה שכן הם צריכים את המועדון הזה שלא להיות לבד. אז הם לא בודדים, הם ביחד".

היכרות

אחת הסיבות הנשנות היא הצורך או הרצון להכיר אנשים חדשים. מספר התארגנויות הוקמו בידי אנשים שעברו להתגורר במקום חדש בגילאי הפנסיה, והם נדרשו להתחיל ולרקום מחדש יחסים חברתיים. כך הן ההתארגנויות "רקמה" ביפו, שמקימה וגם חלק מחבריה הגרו ליפו שנים ספורות לפני הקמת ההתארגנות, וכך גם התארגנות "רון – לי" בהוד השרון, שכל מקימה ומשתתפיה היגרו לשכונת מגדלים חדשה: "היום שהאנשים מגיעים, ועדת כיבוד מחכה להם, ואז חצי שעה התכנסות, ולאט לאט אנשים התחברו". חלק מהתפקידים של היזם החברתי במודיעין וגם של העמותה הפעילה במודיעין מיועדים לתמוך במהגרים חדשים לעיר וליצור היכרות בינם לבין דומים להם: "אני רואה חשיבות בלחבר, גמלאים ותיקים ואלו שיצאו לפנסיה עכשיו. נותן לאנשים אפשרות להתחבר, עבור גמלאי לבוא למקום חדש, להתחיל, אני אסביר לך, קשור.. שהוא, אנחנו בשלב שבגילנו אנחנו קצת עייפים והילדים רוצים שנגור לידם ורוצים שנתקרב אליהם, ואני מקבל פיק ברכיים מלעבור למקום חדש, ואין לי כוח לבנות מערכות חדשות במקום מה שיש מסביבי היום, לכן לבוא לעיר אחרת ולמצוא אנשים חדשים, והכלים חדשים, יש אנשים שיותר קל להם ופחות קל להם...". "הורים שבאו בעקבות הילדים, לא אנשים שגדלו ובנו את מודיעין, פה זה לא בוני העיר, בעקבות הילדים, ומחפשים חברה וזה מי שבא אליי".

ההיכריות בין החברים בהתארגנויות הן חלק ניכר מהפעילות, ישירות ובעקיפין: "אנשים מתחברים", "התכנסות לפני ההרצאות", "המפגשים הקטנים בחדר הדיירים, חמישה איש". "נשים לבד, פתאום התחבר להן שהן גרות ארבעה בתים זו מזו, והן לא לבד יותר", "אנשים זקוקים לחיבור החברתי ושהם לא מקבלים מהרשות (המקומית) - הם יוצרים אותו. אז יש וטסאפ של 100 איש, ומציעים פעילויות למשל בבתי קפה, למשל עשר נשים זקוקות למפגש של עשר בבתי קפה, ויש יוזמות של הרצאות בבית, 30 איש, תלוי במקום", "ויצא לי להכיר הרבה נשים משכילות, אהבת נשים חובקת את כולנו".

קשרים בין אישיים

קשרים בין-אישיים נסבו על מפגשים פנים מול פנים, היוצרים הזדמנות לשיחה אישית או אינטימית.

"אני לא יודע איך להגיד את זה, אבל אחד הדברים המרכזיים זה הבדידות. כל שבוע שיש מפגש וטיוול ביפו יש המון התקרבות ביניהן, המון נושאי שיחה, מדברים, בגלל שזה נשים אז כנראה שהן מדברות על דברים אישיים יותר, יותר נוח להן וכן הלאה", "...גם להרצאה וכי דברים מעניינים, אבל החלק הזה של לשתות משהו ולאכול משהו וסתם לקשקש חצי שעה, היה צורך מאוד עמוק...". בהתארגנות לדיור בבניין משותף נאמר: "אנחנו באותו

בניין, זה המיוחד שיוצאים מהדלת ונכנסים לדלת השנייה... בטח, תראי אני מדבר איתך עכשיו, בשנייה הדלת נפתחת, צריך עזרה, בוא לשתות קפה, ממש נהדר, מרגישים תענוג אחד עם השני"

הרגשת שייכות ונינוחות בקרב קבוצת השווים
אמירות רבות נסבו על ההתארגנות כמרחב שבו החברים מרגישים שייכות ונינוחות בקרב אנשים דומים להם: "להיות יחד, ל... להרגיש דומה. בכל זאת, כולנו עברנו דרך לא קלה."

הרגשת השייכות מתבטאת בהרגשת משפחתיות: "הרגשה שלהם אין משפחה מורחבת בארץ והם צריכים לייצר לעצמם את הרשת המשפחתית המורחבת"; "לחזור הביתה למשפחה ששמחה לקבל אותך, לא לחזור לארבע קירות"; "אנשים הולכים לכל מיני אבל פה קבוצה שמרגישים שייכות לקבוצה אליה"; "אנשים מודים שנותנים להם תחושה של בית, המתנ"ס הוא לא בית"; "אני אלך לבקש עזרה קודם מחברי הקבוצה לפני שאפנה לשכנים אחרים".

אחרים מדגישים את הדמיון בין החברים שהוא הבסיס להרגשת הנינוחות והקרבה: "חלקן לא רוצות בנות זוג, אבל נהנות להיות יחד עם דומות להן... להיות בסביבה נוחה ומתאימה לנו שזורמת עם מה שאנחנו אוהבות... אם המסיבה פתוחה היו מגיעות צעירות ורוצות מוזיקה אחרת, זה שונה..."; "למזלי יש מספיק אנשים בטווח הגיל שלי, שהם מאותן סיבות שאני פה, שאני וזה סיפור, אבל פלוס-מינוס מאותן סיבות ויש מספיק דוברי אנגלית ואנגלו-סקסים שיש לנו במשותף את היוזמה של הקהילה".

מאפיינים קבוצתיים

הטרונות תוך-גילית
במרבית ההתארגנויות קבוצת המשתתפים הטרונות מבחינת גילאים, רוב החברים הם בני 60 עד 75, מיעוטם מעל גיל 89, ואף הזכרו כדוגמאות ייחודיות בני 90 ומעלה. "יש לי בחור בן 92 שעושה יוגה כל יום והוא יתחיל להעביר שיעורי יוגה".

מהגרים חדשים ביישוב
אף שההתארגנויות הן מקומיות בעבור אנשים המתגוררים בסמוך או ביישוב אחד, חלקם הגדול של המשתתפים היגרו לעיר בתקופה סמוכה להצטרפותם להתארגנות. הארגונים בחריש, שתי ההתארגנויות במודיעין, התארגנות "רקמה" ביפו, "גילו גיל" בהוד השרון, היזמים החברתיים בתל אביב - כולם הוקמו בידי אזרחים ותיקים, שהיגרו לעיר אחרת לאחר הפנסיה, או שהם תומכים באנשים בני גילם שהיגרו לעירם.

"בעיקר בשכונת 1200, בכל בניין יש בין חמישית לרבע מבוגרים שבאים מכל קצות הארץ...", "הורים שבאו בעקבות הילדים, לא אנשים שגדלו ובנו את מודיעין, פה זה לא בוני העיר, באו בעקבות הילדים, ומחפשים חברה וזה מי שבא אליי...".

"אני הגעתי לחריש לפני שלוש שנים, מהוד השרון, לא יכולתי להמשיך לחיות, מאוד יקר, חריש יותר זולה, הכרתי את האנשים כמו תמר ואחרים, והיתה לנו החלטה לעבור לגור במשותף, עברתי בתוך חריש".

"אני נותן לאנשים אפשרות להתחבר, עבור גמלאי לבוא למקום חדש – מודיעין - להתחיל הכול מחדש...אני אסביר לך, קשור .. אנחנו בשלב שבגילנו אנחנו קצת עייפים והילדים רוצים שנגור לידם ורוצים שנתקרב אליהם ואני מקבל פיק ברכיים מלעבור למקום חדש, ואין לי כוח לבנות מערכות חדשות במקום מה שיש מסביבי היום, לכן לבוא לעיר אחרת ולמצוא אנשים חדשים, והכלים חדשים, יש אנשים שיותר קל להם ופחות קל להם, בגלל שאני אוהב מוזיקה, וקל לי יזמתי עם חברה טובה שלי שהיה לה מרפסת של 200 מטר מרובע, היו מתאספים 30 זוגות, עם מוזיקה וריקודים".

עמותת בית המהנדס משרתת עולים דוברי רוסית שם מהגרים ממדינה אחרת. וכאלו הם גם מהגרים לעירם- בת ים. הם הגיעו ממקומות שונים, גם בימים אלו (2022-2023 בעקבות המלחמה באוקריינה) נמשכת העליה ויש חברים חדשים שמגיעים במטרה למצוא עניין וחברה בקרבת אנשים דומים.

▪ קבוצות הומוגניות

אחד המאפיינים הנשנים הוא ההומוגניות החברתית-השכלתית של חברי ההתארגנות. מרבית ההתארגנויות מתארים את חבריהם כבעלי מדדי השכלה והכנסה גבוהים:

"יש לנו כמה וכמה אנשים שמבחינה סוציו-אקונומית היא מוגבלים, באחוזים.... אולי עשרים אחוז";

"רמה כלכלית והשכלה גבוהים"; "המון פסיכולוגיות, מורות, רובן צריכות לעבוד, ויש גם קשות יום, אבל בגדול, מעמד אינטלקטואלי בולט מאוד".

חברי התארגנות "חלומות ארנונה" הם רובם ככולם דוברי אנגלית במוצאם, עד כדי כך שמאפיין זה מונע מהם, למורת רוחם, הצטרפות של ישראלים שאינם אנגלו-סקסים, למעט בני זוג של דוברי אנגלית. אולם, השפה המשותפת היא בסיס תרבותי לפעילותם. ההתארגנות שלהם לביסוס מערכת דיור בעלת מאפיינים שיתופיים היא חדשנית ברמה ארצית, ואפשר לקשור אותה לקבוצה תרבותית, שרובה, לא כולה, יוצאי ארה"ב, מדור הפרחים~ "...וגדלנו בצורה מסוימת, במנטליות מסוימת, ואנחנו מביאים את זה לפה עכשיו ולפעילות שלנו, והפעילות והקהילתיות וחלק מה-DNA שאנחנו גדלנו לתוכו"; "דור הבייבי בומר עושים עכשיו מה שהם תמיד היו עושים: "לוקחים שליטה", והם לא הולכים לדיור מוגן איפה שיגידו להם מה לעשות, אלא בונים משהו שהם מנהלים בעצמם". חברי בית המהנדסים הם כולם עולים דוברי רוסית, המחפשים תחומי עניין תרבותיים ואינטלקטואליים דומים.

▪ מאפיינים יזמיים

חלק מהמרווינים חושבים, שמתתפי ההתארגנות שונים מכלל הציבור באופי יזמי או הרפתקני: "...שפתאום אני חושבת, הקהילה שלנו מלכתחילה מיוחדת ומדוע? כשאנשים יוצאים לגמלאות וגרים בתל אביב או ברמת גן או בפריפריה של תל אביב, בבית עם חצר וזה ופתאום מחליטים לעבור ליפו, יש בהם משהו הרפתקני...".

▪ מאפייני משתתפים - הון אנושי גבוה

אב־סוג "הון אנושי" בנוי משני סוגי אמירות: 1. תיאור של מקצועות המשתתפים, והאופן שבו הם מועילים לצורכי ההתארגנות, כגון מדריכי טיולים, מדריכי יוגה, וכדומה. 2. תיאור איכותיות המשתתפים מבחינת מקצועם, השכלתם וקשריהם. התמונה העולה מתיאור המקצועות של המשתתפים והאופן שבו הם תורמים לפעילות ההתארגנות, וכן ההערכה הגבוהה שחשים המרווינים למשתתפים בעלי מקצועות וידע יוקרתיים, מתארת הון אנושי גבוה מבחינת השכלה וידע.

▪ מקצועות

המרווינים תיארו את מגוון המקצועות של משתתפי הארגונים וגם של ילדיהם, חלקם בהקשר לתועלת שיש לכך לפעילות בהתארגנות: בנקאי - בהקשר ליעוץ לחברי ההתארגנות; מדריכי טיולים הוזכרו פעמיים: "יש ועדת טיולים שני אנשים שהם במהלך חייהם עסקו הרבה בארגון טיולים, מומחים (בעלי) קשרים"; "יש לנו סיורי מוזיאונים ושתי חברות מהקהילה מנחות אותם, הן באמת עושות עבודה מאוד יפה"; שני מדריכי יוגה: "קודם כל יש לנו יוגה ביום ראשון בערב. זה... מודרך על ידי הבן של אחד מאתנו"; עובדות סוציאליות: "יש לנו כאלה שמאוד מתעסקות בצד הסוציאלי ושומרות על קשר"; רופאות ורופאים: "אם מישהי חוטפת חלילה סרטן שד או משהו, כולנו באות לנועה והיא עוזרת. אז, אבל זה סוג של אה... את יודעת, רשת חברתית כזאת"; "גיליתי שהבת של אחת מחברות הקהילה היא רופאה בארה"ב שהתמחתה בסוג של רפואה פונקציונלית, פניתי אליה ואמרת: מה דעתך שנעשה קבוצה מהקהילה, שתלמדי אותנו את היתרונות של הרפואה הפונקציונלית"; אומנים: "אחת שהיא עושה קרמיקה והולכים ללמוד אצלה; מרצים: "חלק מהמרצים אני מגלה תוך כדי שאנשים באים להרצאה ושמעו, קיבלתי הודעת וטסאפ שהוא פרופסור חדש שביקש לשמור לו מקום, אמריטוס, והוא בא והכרתי אותו ושאלתי אם ירצה לתת הרצאה"; "ויש לנו המון מורות לשעבר ויש לנו מנהלת אחת"; "אחד הבחורים שהוא קרוב לנושא הספרות ועסק בעבר בניהול מפגשים בקנה מידה ארצי, גם הוא מעביר מפגשים".

▪ שימוש בביטויים להדגשת איכות המשתתפים

מרבית המרווינים מגלים הערכה רבה למשתתפי ההתארגנות, ומדגישים את המשתתפים בעלי השכלה גבוהה או מקצועות יוקרתיים, כגון שופטת, רופאות, פרופסורים וכדומה. המשתתפים היוקרתיים מעניקים למרווינים הרגשה שהקבוצה שלהם טובה ואיכותית, המאפשרת להם ליצור מעגל חברתי ייחודי וסף כניסה לפעילויות הדורשות השכלה גבוהה.

"יש לנו אישה שהייתה שופטת"; "קהילה כמו שלנו יושבת וחושבת על זה, לא יכולה להתקיים בכל מקום, כמו שאמרתי לך, צריכה להיות קבוצה עם חשיבה שונה, עם מנטליות אחרת, למשל.. ואני לא מדברת בצורה גזענית, אם תלכי לדרום יפו, לכל מיני שכונות שיש שם עולים חדשים רוסים, אתיופים והשאר, לא תקום קבוצה כזאת"; "אז הוא עדיין עומד ב... ראש העמותה. הוא כבר יהודי לא צעיר. הוא גם אה... כרגע הוא סיים תפקיד של יושב ראש גם של (עמותה ישראלית גדולה) אבל הוא אדם מאוד פעיל..."; "אנשים מסוימים שלא היו בעלי השכלה רחבה בעברם, לא מוצאים את מקומם, הקבוצה נוצרה כך בגלל אופי ההרצאות והמפגשים, ברמה אחידה וגבוהה, ועדת ההיגוי עבדת קשה"; "קודם כול זה אנשים נהדרים, נפלאים, מאוד, חלק גדול מהם, יש לי רשימה גדולה מאוד של דוקטורים, אבל אנשים מאוד צנועים"; "חלק מהמרצים אני מגלה תוך כדי שאנשים באים להרצאה ושמעו, קיבלתי הודעת וטסאפ שהוא פרופסור חדש שביקש לשמור לו מקום. אמריטוס, והוא בא והכרתי אותו ושאלתי אם ירצה לתת הרצאה והרבה אני מכיר תוך כדי שיחות, מה עשית לפני שיצאת לגמלאות? יש הרבה שגרירים בארצות שונות, וזה בהתנדבות"; "יש לנו נשים שהיו להן קריירות, יש לנו חברה חדשה שהייתה שופטת, יש לנו חברה שעדיין אני חושבת היא עוסקת בגיאוגרפיה או בשימור, וכל זה ואני רואה שהיא עדיין מרצה ועדיין מאוד פעילה, מי עוד, אני מנסה להעלות, יש לנו זוג שהם בעיקר מתעסקים באמנות בשדרה והם עושים דברים נפלאים".

תועלות לחברי ההתארגנויות

היכרות

כל ההתארגנויות, כמעט ללא יוצא מן הכלל, מפגישות בין אנשים שלא היו ביניהם קשרים קודמים. אף אחת מההתארגנויות אינה מבוססת על חברי ילדות או משפחה, יוצאי יחידות צבאיות או לימודים. להפך, ההתארגנויות פועלות בעבור אנשים שאין להם קשרים חברתיים מקומיים אחרים, אלא בעיקר בשל הגירה עירונית או חברת אנשים בעלי עניין דומה, אך ללא היכרות קודמת. "לא הכרתי אף אחד, כל האנשים שאני מכיר אותם היום לא הכרתי אותם קודם". נושא זה תואר בפסקה בשם: מהגרים חדשים ביישוב.

אחת התוצאות של פעילויות ההתארגנות היא יצירת היכרות בין אנשים שלא הכירו קודם לכן, ולא רק במסגרת הפעילות עצמה:

- "אחת שהיא בת יותר מ-80, שניים שגרו באותו פרויקט, לא הכירו, הכירו רק בקהילה, היום הן חברות הכי טובות, הן לא הכירו, הן פשוט לא הולכת אחת בלי השנייה"; "...והחברותה כנראה בגלל הקורונה והלחץ הזה, נעשו חברויות מאוד אמיצות, כאילו הכרתי, יש כמה נשים כאילו הכרתי אותן כל חיי, אז תמיד יש חדשות ואנחנו לומדים עליהן, ... הייתה סדרה, כשאנשים התחילו להרגיש טוב אחד לגבי השני, כל אחד סיפר על עצמו וזאת הייתה ממש התגלות, אנשים הרגישו טוב בחברת השני והגיעו באמת לדברים אינטימיים בילדות שלהם, טראומות וכל מיני דברים כאלו וזה פתח את כולנו, זה היה ממש טוב";

▪ "למשל היום אנחנו נפגשות ואנחנו אחר כך הולכות ויושבות בבית קפה וזה באמת, זה קשקושים, אבל זה מאוד חשוב, כי אנחנו ככה גם מכירות אחת את השנייה"; "אני אוהב את החיבורים באוטובוסים ואנשים מגיעים לטיול ופוגשים מישהי מגן ילדים, או אישה בכפר סבא ונפגשה עם חברה מירושלים מילדות, סיפור חייהם, נוצרו חברויות...".

תמיכה הדדית

תמיכה הדדית של משתתפים בהתארגנות אינה בין המטרות הראשונות של ההתארגנויות, אלא היא בדרך כלל תוצר המתפתח מקשרים בין־אישיים חדשים, ולעיתים מגיעה לנפח פעילות המצריך ארגון של נושא התמיכה ההדדית.

תמיכה הדדית מתפתחת בעיקר בארגונים שמפתחים מודל של רשת חברתית שבנויה על מפגשי העשרה המשמשים להיכרויות ויצירת קשרים אישיים. זאת לעומת התארגנויות המספקות שירותי פנאי והעשרה, ושהן אין חתירה לבניית רשת חברתית. גם בארגונים קהילתיים אין מיסוד של התמיכה ההדדית, להוציא מן הכלל את הדוירים המשותפים, שבהם תמיכה הדדית היא בין מטרות ההתארגנות. בכל ההתארגנויות יש הימנעות גורפת ממתן תמיכה כלכלית, לרבות בארגונים הקהילתיים.

מרבית הדוגמאות לתמיכה הדדית שנתנו החברים קשורות למשברים בריאותיים של משתתפים או בני משפחתם. בהתארגנויות של הדיור השיתופי יש סוגי תמיכה נוספים, כגון תחזוקת הבית, לימוד הדדי והסעות.

בהתארגנויות קהילתיות הבונות באופן מכוון קשרים בין החברים, למשל בדיור השיתופי בחריש ו"ברקמה" ביפו או ב"חלומות ארנונה", יש שאיפה כלשהי לתמיכה הדדית, ו"ברקמה" ביפו אף מנסים ליצור תקינה פנימית בנושא.

- "עזרה הדדית - לא יכול להגיד, זה לא לאנשים שהם מקרי סעד או סוציאלי או בעיות בריאות, מניעים שניתנים על ידי מטפלים".
- "לא תומכות כלכלית בדרך כלל, פעם עשו מגבית למישהי שפנתה"; "אנחנו לא עוזרים כלכלית, אין לנו, אבל בגדול אנחנו שם לכל מה שצריך במקרה למצוקה".
- "אני שומרת על קשר, רואה את זה מתפקידי, עם אנשים או שמדווחים שחולים או שמרגישים בדידות ואני משתדלת להיות איתם בקשר לעודד לסייע".
- יורם בר גיורא, יפו: "היו לנו כמה מקרים של התלבטות איך וכמה להתערב, ובסוף יצא צוות שהגדיר כללים...איפה שיש משפחה - המשפחה היא הגורם הראשון, לא אנחנו, ב... לא לתת למשפחה להפיל על הקהילה, לבוא ולהעמיד את המשפחה במקום, אנחנו לא הכתובות, אנחנו ליד, איפה שצריך".

- "תראי, יש גם, יש גם כמה בנות, אני לא רוצה להגיד ועדה כי זה עוזרים, איתרע מזלנו ואיזה שלוש ארבע בנות נפלו ושברו ואחד עבר ניתוח, והן דואגות שיבקרו אותם, לשמור על קשר... להביא להם אוכל, צומי וכל הדברים האלו"....
- "אחד הדברים הכי חשובים שדחפתי, קבוצת מתנדבות, פסיכולוגית, בכל מיני מקומות בארץ, מישהי שעוברת ניתוח, מצוקה בריאותית, ללוות לבית חולים, נולד לה נכד שהיה צריך לעבור ניתוח והיה צריכה תמיכה, נשים התנדבו לנסוע לחדרה לקחת את האימא לבילינסון, כי הסבתא עצמה לא בריאה.."
- "אנחנו עוזרים ונעזרים. זה מה שאני אוהבת להגיד. מ', שתכירי עוד כמה דקות אה... שבר רגל. אז אנחנו היינו שם בשבילם. אה... עם כמובן עם ארוחות. אה... תרופות. מה ש... מה שהיו צריכים אנחנו על ההגה או הולכים או, מה שהם צריכים או פשוט כתף, כן? חיבוק".
- מישהי עברה ניתוח, מלווים אותה, אוכל בבית..."
- **בארגונים של דיור שיתופי** - תמיכה הדדית היא מטרת ההתארגנות, ולכן יש להם יותר צורות של תמיכה, למשל תיקונים בבית או הסעות: "אני באופן מיוחד עוזר לכולם, הנדימן, מתקן בבית, שלא מסתדרים, ואני עושה את זה בשמחה"; "יש לי בדיקה בכפר קרע, לא בא לי לנסוע לבד, אני אבקש ממישהו מהקבוצה שיבוא איתו, וזה ברור שיבוא איתו או אחר, או מי שמגיע לחדר מיון, אז מגיעים איתו, עוזרים"; "הייתה מישהי ששברה יד, התארגנו כולנו יחד, ללא ידיעתה, ב-WUP כל פעם מישהו אחר לקח אותה";

ניהול וארגון ההתארגנויות

ניהול משותף

המאפיין הארגוני העיקרי של התארגנויות אזרחים ותיקים שנבדקו במחקר הוא תהליכים של שיתוף חברי ההתארגנות בכל סוגי ההפעלות והניהול. רק התארגנות אחת במחקר היא עמותה – "ארגמן" במודיעין. עמותה זו מתנהלת על פי כל הכללים הרשמיים הנדרשים על פי חוק העמותות, כולל אספת חברים, בחירת ועד וראש ועד, מבקר, גזבר ועוד. שאר הארגונים אינם מאורגנים רשמית, ולמרות זאת מנהלים תהליכי ניהול וארגון הבנויים על שיתוף מרבי של המשתתפים, ובכך פעילות ההתארגנות מתבססת עליהם במידה רבה.

ההתארגנויות משמשות תשתיות לאקטיביזם אישי של החברים, ומאפשרות להם להשפיע לפי יכולתם וטעמם. שיתוף החברים מאפשר להתארגנות גם לחסוך בהוצאות – מרצים, מדריכים - אבל בעיקר ליצור תוכן ייחודי, לפי טעמם של חברי ההתארגנות.

תהליכים רשמיים - במודיעין - ורשמיים למחצה בהתארגנויות

- **עמותה במודיעין:** "אנחנו מאוד מסודרים. גם אה... השנה, לפני חודש או חודשיים, קיימתי את האספה הכללית והיגשנו כבר את הדוחות לרשם העמותות, ואני יודע שנקבל בקרוב את ה... ניהול תקין של השנה האחרונה, וזו השנה הבעייתית של הקורונה".

- **בשלה** - ועד מנהל עם בחירות לתפקידי מפתח בהתארגנות: "יש צוות מנהל בבחירות דמוקרטיות, פעם בשנתיים, פעם בשנה, יום מרוכז בבית ברל, נשים יכולות להציע את מועמדותן ועושים בחירות"; "ופעם בשנתיים יש לנו בחירות. שנתיים שלוש, אני אפילו לא בטוחה. שבאמת אה... יש לנו ראשת בשלה"; "חלוקה לצוותי משימה, גזברית".
- **חלומות ארנונה**: יש "ועדת היגוי".
- **הוד השרון**: "אנחנו בתוך ועדת היגוי 11 איש, מחולקים לוועדות, ועדת תרבות, תוכניות, טיולים, כיבוד, ועדת כספים שבראשה עומד הגזבר... עם ועדת תרבות כל חודשיים יושבים שעות, כדי לקבוע מה עושים ואיך עושים, מתקשרת למרצים מנהלת משא ומתן".
- **יפו, רקמה**: "היינו בסביבות בין 15 ל-20, משהו כזה, ועשינו תהליך, כמה פגישות של בניית החזון וניסוח שלו, ואחר כך תרגום שלו לפעולות, כמו שידעתי לעשות. אנחנו נמצאים כבר בתהליך של מיסוד. הקהילה גדלה ויש כבר צוות".
- **בית המהנדסים בבת ים**: למרות שמדובר בעמותה אין תהליכי ניהול משותפים, הפעילות מנוהלת על ידי מנכל העמותה ועוזרתו.

הכשרת משתתפים להשתתף בייזום והפעלה

- **יפו, רקמה**: "מישהי שהעבירה סדנאות לסיפורי חיים עשתה איזשהם, כמה מפגשים. לאט לאט בנינו את הזה, כדי באמת, כשהמטרה כל הזמן הייתה שאנשים יתחילו לקחת יזמות, יתחילו ליזום דברים, להוביל דברים וכן הלאה. איפה שראיתי הזדמנות מישהו אמר יש לי מחשבה, הייתי מיד קובע איתו פגישה. אמרתי שיש לך מחשבה כמה אתה רוצה, כמה זה, מה אפשר לזה ובוא, בוא נצא לדרך".

חלוקה בין חברים פעילים לחברים משתתפים

- **בשלה**: "בגדול מהיכרותי יש X נשים פעילות, מנקות ומארגנות, כמעט תמיד אותם נשים".
- **חריש**: "יש את הרוב השקט, ויש מי שלוקח על עצמו, 60% לוקחים על עצמם, ואחרים בוחרים להיות שותפים, וכאלו שלא עושים כלום אבל מוכנים לעזור".
- **הוד השרון**: "אם אני מבקשת שיבואו מגשי כיבוד, אז זה תמיד יש מתנדבים אבל לעשות את העבודה שלנו אנחנו 11 איש בוועדות ההיגוי".

פעילים ספונטניים

- ההתארגנויות מאפשרות למשתתפים להשתתף באופן פעיל לפי יכולתם והעניין האישי שלהם, ובכך משמשות פלטפורמה ליזמות אישית בקנה מידה מצומצם.
- **אוסטר**: "אחד הבחורים שהוא קרוב לנושא הספרות ועסק בעבר בניהול מפגשים בקנה מידה ארצי, גם הוא מעביר מפגשים..."; "זה הדבר שהצגנו מלכתחילה, שכל אחד עם היכולות שלו והרצונות שלו, להביא מבחון, זה הדבר, המעורבות והמגוון יותר רחב, הנוכחות ותחושת השייכות..."; "יזמות

נוספות של הקבוצה - שניים שהם דרום אמריקאים... שירה דרום אמריקאית, ספרותית, עם הגיטרה, יש יוזמות כאלו, מישהי עכשיו יזמה על תרבות הלדינו, שמעה על.. פתחנו את הסלון ושבוע הבא תבוא הגברת הזו".

- "רקמה", יפו: "אהה, אני, בואי נגיד אני יוזמת דברים, השיחה אתמול הייתה יוזמה שלי, אני יזמת הקמת קבוצות קטנות, בדרך כלל מאז הקורונה גם נפגשים אצלי, יש לי דירה, בית גדול ועם מרפסת מאוד גדולה, זה נוח, במידה מסוימת זה נהפך, כי אין לנו בית".
- חריש: "אחת ששומרת על הגינה של הבית, מי שרוצה לתרום לחברה....".
- אדריאן – גברים, ירושלים: "הם קוראים לי מדריך, ואני אומר לא, אני אחד מהם...", "אני לא מנהל את המועדון, הם מביאים את הרעיונות, הם שותפים מלאים...".
- חריש: "אין תפקידים בקבוצה, לא עושים שום תפקידים... אין תפקידים. אם רוצים לתקן פונים אלי...".
- חלומות ארנונה: "לדוגמה... זוג שהם בכלל לא אמריקנים מארגנים חג הודיה. שאין לי קטע עם זה, אני לא מעוניינת, אני לא אהיה פה. אה... אז הם מארגנים אה... חג הודיה שיהיה לכל הקבוצה. לכל הירושלמים".
- הוד השרון: "מורה לספרות, התנדבות 8 נשים, קיבלה אדם שלא היה מנוי".
- מודיעין, עמותה: "פנתה אלי גמלאית של המשטרה ורצתה לעשות חוג כתיבה יוצרת, עשרה אנשים שנפגשים אחת לשבועיים. גם אנחנו עושים, אנשים כותבים סיפור חיים, מתקופה בחייו, ילדותו ואנחנו מאגדים, הוצאנו 6 חוברות סיפורים...".
- בשלה: "ויש המון רעיונות. יש אחת שעכשיו רוצה ש... יצאה ביוזמה לעשות לנו מגזין. זאת אומרת, מי שכותבת ומי ש... מחשבות, שירים אה... רשמים. אז היא עושה תעשה עכשיו מגזין".
- בשלה: "מי שרוצה להציע פעילות פונה, אומנית שרוצה לעשות הרצאה - מתאמים...".
- אוסטר: יוזמות נוספות של הקבוצה - 2 שהם דרום אמריקאים שהם ערב שירה דרום אמריקאית, ספרותית, עם הגיטרה, יש יוזמות כאלו, משהי עכשיו יזמה על תרבות הלדינו, שמעה על.. פתחנו את הסלון ושבוע הבא תבוא הגברת הזו".
- בית המהנדסים: פעילות העמותה מורכבת מסדרה של מועדוני תרבות. כל מועדון מנהל על ידי מתנדב או צמד מתנדבים שזהו תחום התעניינותם והם מנהלי המועדון, למשל מועדון אוהבי גיטרת או אוהבי שירה

מודל כלכלי

שיתוף פעולה עם הרשות המוניציפלית
הקשרים בין ההתארגנויות לבין הרשות המקומית נעים סבב שלוש נושאים: 1. הצורך במרחב פיזי – אתר לפעילות גדול דיו להכיל פעילויות רבות משתתפים; 2. שיתופי פעולה בין ההתארגנויות לבין הרשות המקומית; 3. שמירה על עצמאות ההתארגנויות.

התארגנויות של אזרחים ותיקים משיקות לתחומי העבודה של הרשות המקומית בתחומי חברה ותרבות בעבור התושבים המבוגרים של העיר. במניעים להקמת ההתארגנויות עלה רצון המשתתפים לחברה עם קבוצת השווים להם ואו פעילות לנוכח חוסר מענה מקומי. נראה כי ההתארגנויות ההומוגניות המקומיות הן מטבען הזדמנות בעבור הרשות המקומית ליצור מענה מקומי נוסף, אף שאינו ביוזמת הרשות. כך במקרה של היזם החברתי אדיראן לוינגר, שהקים בשיתוף פעולה עם הרשות מועדון לגברים: "לפני חודש הציעו לי, מנהלת מועדון המנהל הקהילתי בקריית מנחם, מועדון גברים, היא מכירה אותי, ואני כותב על זה המון על היעלמות הגברים...".

חלק מהרשויות מכירות בחשיבות ההתארגנויות, ובאות לעזרתן באמצעות הקצאת מקום וגם במימון מלא או שווה כסף התומך בפעילות ההתארגנויות. לדוגמה, בהוד השרון נאמר: "העירייה מאוד עוזרת לנו בכך שאנחנו מתכנסים באולם בית ספר ויש לנו בחורים צעירים מהעירייה באים ומסדרים שולחנות, הגברה ומסך, כל מה שצריכים, טכנית...".

בית המהנדסים היא העמותה שלה קשרים לאורך השנים עם עיריית בת ים ומשרד הקליטה. היא מקבלת תקציב של 50,000 ₪ לשנה ואת מבנה העמותה.

- הצורך העיקרי של ההתארגנויות מהרשות המקומית הוא מרחב פיזי להתכנסות ופעילות
- יורם בר גיורא, יפן: "בית פוקטר, מועדון לגיל הזהב, נמנעו ממנו לא מעט שנים, עד שבליט ברירה כשרצינו לארגן מקום לפורים, ניסינו שמה, יש שם מנהלת שקיבלה אותנו בזרועות פתוחות, הופכים את הבית וזה חגיגה אחת גדולה"; "...אבל זה שיש לנו בית עשה שינוי אדיר, מבחינת יוזמות של חברי הקהילה, ומעורבות והשתתפות".
 - דודו חסון, חריש: "יצא לנו לבקש, מחכים כבר שלוש שנים, רצינו לפתוח מועדון ברידג' הכול בעצלתיים, עד שמזמינים ציוד, זה לוקח זמן".
 - גילה בירן, הוד השרון: "העירייה מאוד עוזרת לנו בכך שאנחנו מתכנסים באולם בית ספר ויש לנו בחורים צעירים מהעירייה באים ומסדרים שולחנות, הגברה ומסך, כל מה שצריכים, טכנית ולהיות בתמונה".
 - אידל, "חלומות ארנונה": "אנחנו עושים ארוחות. עכשיו שיש שקיבלנו את החדר הזה מהעירייה"

- השלמת שירותים עירוניים באמצעות ארגון שטח
- גילה בירן, הוד השרון: "ואז ראש העיר שמע על, פנה אליי וביקש לשמוע יותר פרטים. העירייה החליטה לקחת אותנו תחת כנפיה של חברת בת - אלומה".
 - אדיראן לוינגר: "לפני חודש הציעו לי, מנהלת מועדון המנהל הקהילתי בקריית מנחם, מועדון גברים, מכירה אותי, ואני כותב על זה המון על היעלמות הגברים".
 - מקס, יזם ממודיעין: "הצעתי למנהלת הגמלאים, והיא שמחה, ותכף באירוע הקרוב, אני אכנס לפרטים, אני בתור גמלאי רוצה לעשות גוד טיים לאנשים אחרים, בוא תרקיד את החברה, אבל אמרתי זה לא מספיק, אני רוצה לעשות להם הופעה"; "מצאתי עצמי כעוזר נאמן של מנהלת הגמלאים הראשונה,

פורמטים שונים. אחד הדברים הראשונים של גמלאים זה לדבר, מעגלי שיח, בתחום פילוסופיה, לא פוליטיקה".

- יורם בר גיורא: " התחלתי לגשש ואז באתי, יש פה, ביפו יש מה שנקרא משלמה, זה גוף שלא קיים בשום מקום בתל אביב, והם האחראים על האזור של יפו, אז אמרתי יופי, אני בא לשם למי שמנהל את הקהילה, ואני אבוא עם הרעיון הזה, מה שאני רוצה, ואז באתי לשם, ואז היו שם את הרעיון והיא אומרת לי העיקר שהם יהיו מתנדבים. מה שהיא רוצה זה לסמן כמה אנשים מתנדבים".

תחרות או הסתייגות

- יאיר טבת, מודיעין: "ובאו מהעירייה בטענות שגם הם עושים, אני מקבל מהעירייה את האולם אז לפעמים נאלץ להגיד להם: תעשו אתם. הצלחתי ליצור קשרים מאוד טובים בעירייה. כך ש... אני גם זוכה לשיתוף פעולה מהעירייה. אבל אנחנו לא מוסד של העירייה. אנחנו עמותה... עצמאית. שאנחנו מקיימים את עצמנו מהכנסות והוצאות שאנחנו... מייצרים בעצמנו".
- תמר נרקיס, חריש: "לא רוצים להיות כפופים לשום מוסד, שלא ישימו עלינו קריטריונים, ונצטרך לעשות כך וכך, כל פנייה מותנית שהפנייה היא להתייעצות או ליווי אבל לא מחייבת אותנו להיות כפופים באיזשהו צורה".
- לעמותת בית המהנדס יש "תחרות" עם מחלקת הקליטה של העיריה. בעוד העיריה מספקת מעט פעילות חברה.

תקשורת

מרבית ההתארגנויות משתמשות ברשתות חברתיות (וטסאפ) כדי להודיע הודעות, לשתף ולקבל תגובות מהחברים. התארגנות "רקמה" ביפו, שמספר חבריה הולך וגדל, עומלת על פיתוח אפליקציה ייחודית להתארגנות, שתאפשר גם להפיץ הודעות וגם להירשם לפעילות.

שיווק

נמצאו מגוון אמצעי שיווק, כאשר השונות היא לפי שלב התפתחות ההתארגנות. בשלב הראשוני, כאשר אין עדיין גרעין משתתפים בסיסי, השתמשו חלק מהארגונים בחלוקת עלוני מידע בבתים כדי להביא חברים. בשלב מתקדם, כאשר היה כבר גרעין משתתפים ופעילות, השיווק נעשה מפה לאוזן. כאשר יש מבנה פיזי קבוע לפעילות ההתארגנות, הוא משמש מקור משיכה לעוברים ושבים.

אמצעי שיווק נוספים הם זימון לפעילויות ומפגשים קטנים, המשלבים בין ותיקים לחדשים. כך אפשר גם לשלוח בסוג החברים החדשים.

מאחר שהארגונים מונים כמה עשרות עד מאות בודדות של חברים, השיווק מפה לאוזן או הזמנה לאירועים מבטיח שהחדשים יתאימו לאוכלוסייה של החברים בהתארגנות. כך גם נערכים מפגשי שיווק אישיים - זימון של שניים-שלושה איש לקפה, או מפגש חברתי-תרבותי קטן.

- **יצירת מפגשי היכרות אינטימיים:** "מלבד זאת יזמנו פגישות קטנות, היה לי פרויקט, בהתחלה לקחנו שלוש, ארבע נשים ותיקות, והזמנו נשים חדשות ונפגשנו בבתים על כוס קפה".
- **מפה לאוזן ויצירת מקום פיזי שמעורר עניין במרחב הציבורי:** "הם הגיעו מפה לאוזן, פשוט יש כאלו שהם נכנסו פה לבית הבאר ואז.. את יודעת, זה עניין של ביטחון עצמי גם... אנחנו מאוד מאוד אבל מעודדים אותם".
- **כתבות במקומן:** "יש לי תואר ביחסי ציבור, אני פניתי למקומות פה בהוד השרון, ונתנו לי להכניס כתבה למקומן... ואז אנשים פנו, המיון נעשה על ידי האנשים עצמם".
- **אתר אינטרנט:** "חלק שומעות מפה לאוזן, חלק נכנסות לאינטרנט ומחפשות ועולה האתר הפתוח של בשלה, ופונות אלינו, ואם זה מתאים - מחברות".
- **עלוני מידע לחלוקה בבתים:** "אמרנו: אולי נוכל לפרסם ברשתות, אבל בסוף לקחנו את הברושור הזה, הוא הפיק אותנו, אני התחלתי לחלק בבתים, בקופות חולים, בבתים של האנשים בתיבות, לא ידעתי מי, איפה גר זה. הוא טלפן גם, הוא הכיר כמה אנשים מהפעילות שלו בעירייה שגרים פה והוא הציע להם לבוא תרומה לקהילה".
- **שימוש בעלוני פרסום למי שלא ממוחשב:** אדריאן וינגר: "כשבאתי, אמרתי צריך לפרסם, פרסמו בדיגיטלי, אנשים בגיל 70 לא נמצאים שם, צריך פליירים, נושא הפרסום צריך להתאים לגיל המתאים".

נושא העבודה הוא התארגנויות של אנשים מבוגרים שלאחר גיל הפנסיה עם בני גילם. **התמונה הרחבה העולה מהמחקר היא התארגנויות של אנשים מבוגרים המעדיפים את קבוצת השווים שלהם**, לא רק מבחינת גיל, אלא גם מבחינת תחומי עניין, מעמד מקצועי והשכלה. בניגוד להתאספות ומפגשים וירטואליים הנפוצים כיום בעבור אזרחים ותיקים, דוגמת פייסבוק וקבוצות ווטסאפ, הרי בהתארגנויות אלו **המפגשים הם פנים מול פנים**, למעט בתקופת מגפת הקורונה. המטרה העיקרית היא פעילות של מפגשי עניין, תרבות והיכרות. תמיכה הדדית היא פעילות משנית המתפתחת עם הזמן.

הצורך בהתארגנויות אלו נסוב סביב אתגרים נפוצים בגיל השלישי: מעבר דירה בשל שינוי אורח החיים לאחר הפנסיה, שמצריך הקמת רשת חברתית חדשה במקום חדש, התאלמנות, יציאה ממעגל חברי העבודה, כל זאת לצד רצון ליצור מרכז עניין חדש אישי, המשולב בתרומה לחברה, ובעניינינו תרומה לקבוצת השווים.

בעקבות ניתוח הראיונות עולה, כי מושג "קבוצת השווים" מחליף את מושג "קבוצת האזרחים הוותיקים". נראה כי העניין הוא קודם כול באנשים החולקים מצב חברתי, מקצועי והשכלתי דומה, למרות פנייה רחבה לכל אחד. את תפקיד סינון החברים הישיר עושה תמהיל הפעילויות, המתאים לפלח צר הנהנה מתרבות ופנאי, והקשור לרמת השכלה גבוהה.

מרבית המראיינים, ובייחוד אלו מבניהם שהם יזמי ומובילי ההתארגנויות, הם בעלי רקע של פעילות בתחום היזמות החברתית. חלק מהמראיינים תיארו את עצמם כאקטיביסטים. שני המניעים האישיים של מקימי או מובילי ההתארגנות הם צורך בהמשך עשייה ורצון לתרום לחברה, ובמיוחד לקבוצת השווים - אנשים בגילם ובמצבם.

ההון האנושי גבוה, ומורכב מבעלי מקצועות חופשיים או בעלי השכלה גבוהה. ההון האנושי של התארגנויות אלו הוא הבסיס לפעילויות גם בתור מפעילים - מרצים, יועצים, מדריכי טיולים, מארגני פעילויות ייחודיות, ועוד.

ניהול ההתארגנויות נעשה על פי רוב בשיתוף. רק התארגנות אחת היא במעמד עמותה. כל השאר מופעלות ללא קופה כלכלית משותפת, אולם הן מופעלות באמצעות קבוצת מובילים ופעילים המאורגנים בוועדות ותפקידי מפתח, לפי סוגי הפעילות השונים.

ההתארגנויות משמשות תשתית ליזמות חברתית אישית וקבוצתית גם של מקימי ההתארגנויות, וגם של חברים שרוצים לקדם פעילויות מסוימות במסגרת ההתארגנות. תשתית זו מתאימה לסוג החברים המאופיינים במשאבים אישיים גבוהים. יתרה מכך, מקימי ההתארגנויות והמובילים מתאפיינים בניסיון קודם בניהול חברתי ואף במקצועות הקשורים ליעוץ ארגוני וניהול, דבר המקנה להם יתרון בבואם לקדם התארגנות חברתית.

התארגנויות כהיענות לצורכי הגיל השלישי, כגון הגירה, יכולות וכישורים לאורך החיים, והתאלמות

"הפנייה החוצה נותנת לנו הרגשה שאנחנו עדיין תורמים לחברה, לא נגמרנו ברגע שהפעמון הקיש שישים וחמש"

ההתארגנויות שבמחקר עונות על צרכים ייחודים לגיל השלישי: אנשים שלאחר גיל הפרישה שהם עצמאים ופעילים, המבקשים ליצור בעבור עצמם וחבריהם תחליף לרשתות חברתיות קודמות ומקומות בילוי ועניין, וכן לתרום לסביבתם, במיוחד לנוכח אתגרי הגיל, ביניהם חיים לבדיים, השתנות התא המשפחתי ומשברים בריאותיים.

ההתארגנויות במחקר מספקות מענה לקבוצת אנשים בגילאים מתקדמים המאופיינים באתגרים והזדמנויות הנובעים מגילם. באמצעות ההתארגנויות של אזרחים ותיקים למען קבוצת השווים להם, החברים משתתפים באופן פעיל בפיתוח מרחב חברתי ופיזי משותף, המאפשר להם לחוש שייכות וביטחון לנוכח אתגרי הגיל, לממש את היכולות שהם צברו במשך החיים, ולהמשיך ליצור קשרים חברתיים. עדיין, מענה חברתי זה קשור בעיקר לאנשים מבוגרים בעלי מדדי השכלה ויכולות מקצועיות גבוהות, המאפשרים להם לפעול למען עצמם וקבוצת השווים שלהם.

מאפייני ההתארגנויות במחקר

התארגנויות שורשים (grassroots association)

מרבית ההתארגנויות במחקר נמצאות בשלב השנים הראשונות להתפתחותן. מרביתן אינן ממוסדות רשמית. הן מנוהלות בשיתוף, המתאים לשלבי ההתפתחות הראשונים. המספר הקטן יחסית של חבריהן מאפשר מצד אחד לאגם משאבים אישיים, ומצד אחר מביא לידי ביטוי התנדבות ויזמות אישית סביב נושאים הנוגעים לרווחתם האישית.

ההתארגנויות שבמחקר הן צעירות בשנים. שלוש התארגנויות קיימות מעל 10 שנים: עמותת רשומה "ארגמן" במודיעין, התארגנות "בשלה" קשורה לעמותת קיימת, והתארגנות נוספת במודיעין של יזם בודד. כל השאר החלו לפעול בשנים האחרונות, ופעלו בתקופת המחקר בין שנתיים לחמש שנים. המשמעות היא שהן נמצאות בשלבי התארגנות ראשונים. רוב ההתארגנויות - חוץ מ"בשלה" שחברותיה הן מכל הארץ - הן מקומיות, וחבריהן

מתגוררים בקרבה גיאוגרפית אחד לשני. לקרבה גיאוגרפית זו יש השפעה על אופי פעילותן. הקרבה מאפשרת נגישות פיזית נוחה, תדירות גבוהה של מפגשים אישיים וחברתיים, יצירת חברויות, ופעילות נושאת המבוססת על מאפייני המקום. **מבחינה ארגונית**, רק התארגנות אחת נרשמה כעמותה. לא זו אף זו, מרבית המרואיינים הסתייגו מתהליכי מיסוד או צורך באיסוף כספים. הפעילות נעשית על בסיס התנדבות של פעילים מבין החברים. למרות אי-המיסוד הרשמי, הן מאפיינות במודל ניהול ידוע לחברים - מאורגן ושיתופי, באמצעות הקמת ועדות או קבוצות משימה נושאיות. מרבית ההתארגנויות לא נעזרות בכלל ברשויות המקומיות, או נעזרות רק מעט. המאפיינים של ארגונים שאינם למעשה והניהול השיתופי מאפשר לחברים להשתתף בייזום בקנה מידה קטן ומשתנה, ולתרום לפי כישוריהם ויכולתם. בכך משמשות ההתארגנויות תשתית למעורבות חברתית, התנדבות ועיסוק בתרומה לקהילה, שהיא קבוצת השווים שלהם.

המאפיינים של ארגוני האזרחים הוותיקים שבמחקר מתאימים לתיאור ארגוני שורשים (grassroots association). ארגוני שורש הם התארגנויות (associations) לעומת ארגונים (organizations) או עמותות (NPO). סמית (Smith, 2000) בספרו "grassroots association" מגדיר התארגנויות שורש: התארגנויות מקומיות של קבוצות מאורגנות, אוטונומיות באופן משמעותי, מנוהלות בהתנדבות, שלא למטרות רווח - כלומר התנדבותיות - המבטאות אלטרואיזם התנדבותי מהותי. יש להן חברות רשמית של מתנדבים, שממלאים את רוב, ולעיתים קרובות את כול העבודה והפעילות שההתארגנויות האלו מקיימות. לעומת ארגוני מתנדבים אחרים, הן בעלות היקף מקומי קטן יחסית - כלומר, מבוסס על המקום - מבחינת אזור מגורי החברים, או מקומות עבודה של החברים, או ההיקף הטריטוריאלי של פעילויות ויעדי הקבוצה, אם הם גדולים מהיקף מגורי החברים או מקומות העבודה. המאפיינים המרכזיים הם קבוצה מאורגנת - לעומת יחיד או יחידים שאינם מאורגנים כקבוצה - מבוססת על אלטרואיזם מרצון, ניהול אוטונומי מלא, ללא קשר למטרה עסקית, ממשלתית או משפחתית. ארגוני השורש הם בעלי מבנה התאגדות - אינטרס משותף, חברים שהם נושאי משרה, חברות בתשלום, ועוד - והם פועלים ברמה מקומית. לחברי ארגוני שורשים יש תועלות ייחודיות, ביניהן: תמיכה חברתית ועזרה הדדית, יכולת ליצור פעילות לביטוי עצמי, אושר ובריאות, ופעילות חברתית-פוליטית, כמו גם יתרונות כלכליים. בנוסף, בעבור הקהילה החיצונית, ארגוני שורש יוצרים לעתים קרובות שינוי חיובי בסביבתם, הם משמשים תשתית להשתתפות מתמשכת של אזרחים בדמוקרטיה ובחברה אזרחית בת-קיימה, ולפעמים מספקים שירותים מגוונים למי שאינם חברים. (Smith, 1997).

התארגנויות קהילתיות התארגנויות האזרחים הוותיקים במחקר כאן, הן קהילות חברים המבוססות על הדמיון שבין חבריהן, ועל פי רוב גם על גבולות גיאוגרפיים. קהילות אלו יוצרות אצל חבריהן, שהם אנשים לאחר גיל הפנסיה ושנותקו מקשרים חברתיים קודמים, שכן מרביתם הם מהגרים חדשים ליישוב. המניע העיקרי שעולה מהמחקר להקמת ההתארגנות וההשתתפות הוא הרצון לשייכות, להיכרות ולחברים חדשים. מרבית ההתארגנויות הוקמו בידי אנשים מבוגרים שהיגרו לעיר אחרת לאחר הפרישה מהעבודה, וחיפשו דרך ליצור מערכת קשרים חברתית

חדשה לעצמם או בעבור אנשים בנסיבות חיים דומות. כך יוצא שבכל ההתארגנויות שבמחקר מרבית המשתתפים לא הכירו אחד את השני קודם להשתתפות בהתארגנות – והן לא הוקמו בידי קבוצות חברים מוכרים.

תיאור מכלול ההתארגנויות במחקר זה, כולל מאפייני החברים והפעילויות והקשרים שבין החברים, מכוונת לתיאור ארגון קהילתי עצמאי, זאת בשונה מתיאור של שירות חברתי-קהילתי הנבנה ומופעל בידי גוף מארגן, ציבורי או מסחרי. הקהילות שבמחקר נבנות ומופעלות בידי חבריהן. שני מכנים משותפים יש לחברי ההתארגנויות: הראשון הוא דמיון בין אנשים ובסיס צרכים דומה, הנובע מהשתייכות לקבוצת גיל - קבוצת השווים - אנשים לאחר גיל הפרישה מהעבודה. המכנה המשותף השני הוא שמרבית החברים בהתארגנויות מתגוררים בשכונות או בגישה גיאוגרפית נוחה. זהו בסיס המקום. תאוריות העוסקות בקהילה מדגישות את שני המאפיינים הללו - חברה ומקום. מרבית הפעילות בהתארגנויות מבוססת על פעילות החברים עצמם, כולל פעילויות פנאי, חברה ותמיכה הדדית. פעילות ההתארגנות וההשתתפות בה, יוצרים בקרבה החברים בהתארגנות, תחושת שייכות לקהילה.

לא קיימת הגדרה מוסכמת למושג "קהילה". לעתים קרובות קהילה משמשת כינוי תחליף ליישוב, אך קהילה קיימת הרבה מעבר למקומות פיזיים. ברינט (Brint, 2001) מציע שקהילות מחוברות בעיקר באמצעות רגשות משותפים ותחומי עניין אישיים. הוא מגדיר קהילות: "צברים של אנשים החולקים פעילויות או אמונות משותפות, ואשר קשורים זה לזה בעיקר על ידי יחסי רגש, נאמנות, ערכים משותפים או דאגה אישית - כלומר התעניינות באישיות ובאירועי החיים זה של זה". דלתון ועמיתיו (Kloos, Hill, Thomas, Wandersman, Elias & Dalton, 2012) זיהו שני סוגי קהילות: 1. קהילה על בסיס מיקום, שהיא התפיסה המסורתית הכוללת גבולות גיאוגרפיים, ביניהם בלוקים, ערים, שכונות, עיירות קטנות ואזורים כפריים. 2. קהילה המוגדרת על ידי יחסים בין אישיים, שאינה מוגבלת באמצעות גבולות גיאוגרפיים, כמו למשל קבוצות דיון באינטרנט, קבוצות עזרה הדדית, מועדוני סטודנטים וקהילות דתיות.

רובין ורובין (אצל דביר-פרלשטיין Rubin & Rubin, 1992) מציעים מספר נסיבות להתגבשות קהילה סביב עניין משותף: א. השכונה כקהילה – הקשר הוא טריטוריאלי; ב. קהילת סולידריות – עם קשרים חזקים ויציבים, הבנויה מאנשים בעלי מסורת, אתניות, דת או שפה משותפת, שמחליטים להישאר ביחד, ובאופן מודע לגרוע ממנה אנשים שאינם בעלי אותו מכנה משותף; ג. מעמד חברתי – מבוססת בעיקר על רמת ההכנסה ועל כך שאנשים בעלי רמת הכנסה דומה גם עוסקים בבעיות דומות ובנושאי שיחה דומים; ד. רשת חברתית – שמטרתה לעזור בהעברת מידע או בעזרה הדדית בין החברים, והיא יכולה להיות רשמית או בלתי רשמית; ה. קהילה של בעלי עניין – אנשים חולקים בעיה משותפת וחברים יחד כדי לפתור אותה. נסיבות ההתארגנויות של אזרחים ותיקים במחקר מתאימות להגדרה זו. הן בדרך כלל בעלות קשר טריטוריאלי, מבוססות על מעמד חברתי ורמת הכנסה גבוהה, חלק ממטרותיהן עוסק במידע ותמיכה הדדית, והן ברובן לא רשמיות, ולבסוף: האזרחים הוותיקים החברים בהתארגנויות חולקים בעיות ואתגרים משותפים הקשורים לגילם.

לצד הגדרת מושג הקהילה כצבר של אנשים והקשרים בהם, קיים גם המושג "תחושת קהילתיות" שהוא מידת חוזק הקשר בין חברי הקהילה. שראסון (Sarason, 1974) הגדיר את התחושה הפסיכולוגית של קהילה כתפיסה של דמיון לאחרים, תלות הדדית מוכרת עם אחרים, ונכונות לשמור על תלות הדדית זו על ידי נתינה או עשייה בעבור אחרים, זאת בתמורה לתחושה שהשתתף הוא חלק ממבנה גדול יותר, אמין ויציב. דיוויד מקמילן ודיוויד צ'וויס (1986) הגדירו תחושת קהילתיות כתחושה שיש לחברים שייכות, שהחברים חשובים זה לזה ולקבוצה, ואמונה משותפת שצורכי החברים יסופקו באמצעות המחויבות שלהם להיות ביחד (McMillan et al., 1986). במחקרים בנושא תחושת שייכות וזקנים נמצא, שלתמיכה חברתית יש השפעות ישירות ועקיפות על בריאות פיזית ופסיכולוגית כאחד (Ploeg et al., 1989). תמיכה חברתית באמצעות השתייכות לקבוצות היא נדבך חברתי בנוסף ליחסים דיאדיים בין אנשים (Felton, 1992). Weiss (1974) זיהה שישה אבי-סוג של תמיכה חברתית: התקשרות; אינטגרציה חברתית ותחושת חברות; הזדמנות לתמוך או אחריות לאחר; הבטחת ערך; תחושה של ברית אמינה שאינה משפחתית ומתן [הדרכה]. במחקר שבו נבחנו סוגי התמיכה הנ"ל של וייס בתמיכה חברתית המוצעות לזקנים בידי קבוצות לעומת יחידים (Felton, 1992), קוטלגו התשובות לשתי קבוצות; ספק חברתי יחיד - למשל, שכן, נכדה - וקבוצה - למשל, מועדון גמלאים. במחקר נמצא, שחלק מהתמיכה החברתית מגיע בצורה טובה יותר מספקי תמיכה חברתית קבוצתיים מאשר מספקי חברתי יחיד. נמצא שהסוג "הבטחת ערך" הוא תועלת חברתית שנקשרה יותר לקבוצות, מכיוון שמשוּב על יכולת, שהיא הבסיס של הבטחת ערך (Weiss, 1974), נובע מהערכה חיצונית.

קבוצת השווים

"יש לי חזון, לגרום לבני האדם לבחור לחיות איכות ותוך כדי הבנתי, בחרתי קהל יעד - אזרחים ותיקים..."

"להיות יחד, ל... להרגיש דומה. בכל זאת, כולנו עברנו דרך לא קלה." (ציטוט אחד המשיבים במחקר)

תמהיל המשתתפים הוא הומוגני מבחינת השכלה ותחומי עניין. נוסף על כך, מרבית ההתארגנויות מתאפיינות בחברות וחברים בעלי השכלה גבוהה, ניסיון מקצועי וקשרים מקצועיים. כל אלו תורמים להון החברתי והאנושי של ההתארגנות ולפעילות הארגון. החברים הם גם משאב כוח אדם איכותי בתור מתנדבים ופעילים, וגם גורם משיכה לחברים נוספים בעלי יכולות דומות. זאת למרות, שבכל הראיונות הביעו המשיבים רצון להשתתפות רחבה יותר של אנשים בעלי יכולות שונות.

ממצאי המחקר מעידים על רצון חבריהם לקשור קשרים ולבלות עם אנשים בגילם, ובמיוחד עם אלו החולקים איתם מאפייני השכלה ומאפיינים חברתיים אחרים. הרצון הזה של המשיבים המבוגרים להיפגש ולפעול דווקא עם בני גילם, כקבוצת השווים שלהם, אינו מתועד או נחקר בהקשר לזקנה. להפך, על פי רוב יש עיסוק רב במחקר ובפיתוח של תוכניות התערבות בקהילה, וחתימה לפיתוח מקומות, ומפגשים רב-דוריים. מחקרים בנושא קבוצת השווים מדגישים את חשיבות קבוצת השווים בתהליך בנייה של זהות אישית בגיל הנערוּת. אולם, גם את תקופת

למי? איך זה קשור לקטגוריה: **הערות עם [ew1]**
השיטת הזו? ואם זה נפרד, אז יש 7 קטגוריות

הפרישה מהעבודה והמעבר לתקופת חיים חדשה, שלאנשים רבים היא אינה ברורה, אפשר לתאר במונחים של בניית זהות חדשה וחיפוש מודלים לחיקוי, שאותם אפשר למצוא בהשתייכות לקבוצה חברתית בעלת מאפיינים ייחודיים.

המאפיינים הדומים של קבוצת השווים בגילאים מתקדמים נוגעים למאפיינים ולאתגרים של הגילאים המתקדמים: מצד אחד ניסיון וידע רב-שנים שמחפש מקום לבוא ידי ביטוי, ומצד אחר חיים לבדיים כתוצאה מהתאלמנות או חיים במשק בית בודד לאורך החיים, ומעבר לסביבת מגורים עירונית העשירה יותר בשירותים המעיד על אקטיביות ביחס לרצון לשנות את המצב הלבדי.

מרבית המחקרים העוסקים במושג "קבוצת השווים" עוסקים בילדים, נוער וצעירים. ישנם מעט מחקרים העוסקים בנושא קבוצת השווים בגיל הזקנה. תיאוריית הסוציאליזציה הקבוצתית מסבירה את השפעת קבוצת השווים על ההתפתחות האישית, באמצעות תהליכים קבוצתיים-חברתיים של הטמעה ובידול (Harris, 1995). **תהליך ההטמעה כולל תהליך של אימוץ כללים, סטנדרטים ואמונות של הקבוצות, המנחות התנהגויות, מחשבות ורגשות**, מה שגורם לחברי הקבוצה להיות דומים יותר עם הזמן. בקבוצת השווים הכוונה לאנשים הדומים בגילם או מעמדם או במאפיין חברתי אחר. רייטץ ואחרים, אשר סקרו מחקרים על חשיבות קבוצת השווים לאורך שלבי החיים (Reitz et al., 2014), מתארים מחקרים שמהם עולה, שבתקופת הזקנה יחסים חיוביים של עמיתים קרובים עשויים להיות חשובים לזקנים המתמודדים עם אובדנים הקשורים לגיל (Matt & Dean, 1993). לאחר התאלמנות וגירושין יש חשיבות לתמיכת בני הגיל הקרובים, המשמשים בתפקידים שבעבר נעשו בידי בני הזוג. אף שתאלמנות ופרישה מעבודה עלולים להוביל לירידה ראשונית במגע החברתי, הם גם עשויים לעורר עלייה בפעילות של עמיתים, כדי לפצות על האובדן (Antonucci, Ajrouch, & Birditt, 2006; van Tilburg, 1992). אלמנות ואלמנים נוטים בעקביות לפגוש חברים באופן קבוע הרבה יותר מאשר עמיתיהם הנשואים, הגרושים או הרווקים (Wagner, Schütze, & Lang, 1999). עלייה זו במגע עמיתים עשויה להיות סתגלנית מאוד, בהתחשב בכך שיש חברים העוזרים להסתגלות חברתית ופסיכולוגית בגיל מבוגר (Adams & Blieszner, 1995). מק'קיין (MacKean, 2018) במחקרו על התארגנויות אזרחים ותיקים מצא, שתפקידן הסמוי של הקבוצות הוא לסייע בסיפוק הצרכים הכפולים של משתתפיהן לעצמאות ותמיכה. מסקנתו הייתה, שקבוצות עמיתים - קבוצת השווים - של אנשים מבוגרים, הן משאב של ידע חוויתי וזירה שבה אפשר לצפות, ללמוד ולתרגל אסטרטגיות להזדקנות מוצלחת באווירה של שיתוף ותמיכה הדדית. מחקרים על מושג קבוצת השווים לתקופת הזקנה עוסקים על פי רוב בנושא יתרונות הלמידה של קבוצת השווים (Reitz et al., 2014), ומכוונים לכך שקבלת עזרה מעמיתים היא אחת משיטות הלמידה המועדפות על מבוגרים (Friemel, 2016). במחקר על תמיכה בלימוד השימוש בשירותים דיגיטליים (Hunsaker et al., 2020) נמצא, שתמיכה הדדית - תמיכה שזקנים נותנים אחד לשני - היא יסוד חשוב לאופן שבו אנשים בקבוצת גיל זו נותנים ומקבלים סיוע בהינתן מצב שבו הם נתקלים בבעיות טכניות. במחקר בתחום אחר נמצאו יתרונות בריאותיים בהליכה משותפת בקבוצת הליכה של זקנים עם בני גילם

בהשוואה לקבוצת ההליכה לבד (Kritz et al., 2020). במחקר עומק בנושא קבוצת השווים בזיקנה נבחנה חשיבות עמיתים בחייהם של זקנים בסין (Fu et al., 2021)). בראשיתו נמצא שקבוצת השווים בזקנה היא הרוב המכריע של הרשתות החברתיות של קשישים סינים, והמניע העיקרי היה הפחד מבדידות. עוד נמצא, שזקנים מעדיפים זקנים אחרים השייכים לאותו מעמד ריבוד כמוהם - בעלי השכלה או הכנסה דומים לשלהם - בעיקר מהחשש מדחייה מצד מי שנתפס בעיניהם כבעל יתרונות. במחקר ישראלי בנושא קשרים בין-אישיים ומשמעותם בקרב קשישים הומוסקסואלים נמצא, שקשישים הומוסקסואלים מתארים את יחסיהם עם קשישים הומוסקסואלים אחרים כיחסים קרובים המספקים מערכת תמיכה חברתית, שהיא לעיתים תחליף למשפחה, והם מתאפיינים בערבות הדדית ובדאגה, לעומת יחסים עם בני משפחה וקשישים אחרים שאינם הומוסקסואלים. (ולדמן, באום, וסוסקולני, 2011). רוק (Rook, 1991) שבחנה התערבויות ליצירת חברויות בין זקנים גרסה, שלידידותיות בין חברים יש יתרונות לעומת יחסים משפחתיים: בעוד שיחסים חברתיים אינם מחייבים אלא מבוססים על אינטרסים הדדיים וצרכים חברתיים דומים, הרי שקשרים משפחתיים קשורים למחויבות ופורמליות. לכן תמיכה בין ידידים נתפסת כביטוי של דאגה וחיבה. רוק בחנה את הנסיבות בהתערבויות ליצירת חברויות בין גברים זקנים בודדים, לעומת חוסר הצלחה של תוכניות ייעודיות ליצירת חברויות זוגיות בין נשים זקנות. מסקנתה הייתה, שתוכניות מוצהרות ליצירת קשרים חברתיים אינן יעילות. לעומת זאת יש לשקול פעילויות משותפות או פרויקטים שיתופיים, שאינם מוכרזים שמטרתם היא פיתוח חברויות, כהקשרים לטיפול קשרים בין קבוצות השווים.

יכולות התארגנות והפעלה - הון אנושי והון חברתי גבוה

רוב מקימי ההתארגנויות שבמחקר הם בעלי ניסיון קודם בניהול, ניהול קהילתי וייעוץ ארגוני, דבר המאפשר להם לפתח את יוזמתם. יתרה מזאת, חלק מהמראיינים אף התבטאו בגלוי ברצון להיות בקבוצה הומוגנית דומה למאפייני השכלתם ומעמדם המקצועי. בנוסף, מיקוד הפעילות הוא בפעילות פנאי ומפגשים חברתיים בעלי תדמית איכותית, כגון הרצאות, סיורים במוזיאונים, ערבי שירה וספרות, וכדומה.

סדן (סדן, 1993) כותבת כי מטרת הפיתוח הקהילתי היא **פיתוח היכולת של אנשים**, קבוצות וקהילות לשלוט בענייניהם בתוך שימוש בממד הפרטני והקולקטיבי זה לצד זה. ההשתתפות במסגרות קהילתיות יוצרת יכולת אישית, ובאותה עת מוסיפה עוצמה לקבוצות שכונתיות.

במחקרה על מיפוי סוגי הונם החברתי של זקנים בני 75 ומעלה והשפעתו על רווחתם הסובייקטיבית מצאה החוקרת טל ספטר (ספטר, 2012), כי קיים מדרג של חמישה סוגי הון חברתי, אשר נבדלים ביניהם במאפיינים סוציו-דמוגרפיים, תפקודיים ומאפייני רווחה שונים, על פי הסדר הבא: שני סוגי הון חברתי - "מגוון ורב-משאבים", ו"קהילתי ורב-משאבים" - מאופיינים בסטטוס סוציו-דמוגרפי גבוה, בנגישות גבוהה למשאבים ובזרימה טובה של משאבים רבים, עם הידרדרות מתונה ואף עלייה שלהם, כמו גם ברווחה סובייקטיבית גבוהה לאורך זמן. שני סוגי ההון החברתי הראשונים סווגו כהון חברתי חזק, ומולם סווגו שלושה סוגים הון חברתי רופף. **שני סוגי ההון החברתי החזקים מאופיינים במשאבים הזורמים הדדית בין הזקן שבמרכז הרשת ובין חברי הרשת שלו;**

לעומתם, בסוגי ההון החברתי הרופפים, קיימים משאבים שונים בכמות שונה, אך זרימתם לאו דווקא הדדית, אלא מהווה סיוע המכוון אל הזקנים, דבר היוצר תלות ומוביל לרווחה נמוכה יותר. תיאור זה של ההון החברתי הגבוה ומאפייני בעליו כבעלי מדדים חברתיים ודמוגרפיים וכלכליים גבוהים, תומך בתיאור משתתפי המחקר על התארגנויות האזרחים הוותיקים: הם מאופיינים על פי רוב כבעלי מקצועות הדורשים השכלה גבוהה, רמת פעילות חברתית והשתתפות גבוהה, והם גם משתתפים בהתארגנויות שבמהותן מייצרות משאבים הדדיים בידי חבריהם ובעבור חבריהם. במחקרים (אצל ספטר, 2012) המשווים בין מספר מדינות ואף מניתוח על של מגוון מחקרים, עולה, כי להון חברתי השפעה חיובית על שביעות רצון מהחיים בקרב קשישים. כך שלמעורבות ושילוב חברתיים, למספר הקשרים, ובעיקר לאיכותם הנתפסת כמשפיעה ישירות על מתן וקבלת תמיכה, יש השפעה חזקה על שביעות רצון מהחיים.

סיכום ממצאי המחקר

התחלנו את המחקר בשאלה הרחבה: מה מאפיין התארגנויות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים בישראל, ומה הקשר בין שלב החיים של חברי ההתארגנות לאופי ההתארגנויות ותפקידיהן. מטרת המחקר היו: לבסס מידע ראשוני לגבי היקף התארגנויות של אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים בישראל, לבחון את תפקידיהן העיקריים ותחומי פעילותן, את המאפיינים העיקריים של החברים בהן, ולהעריך את מידת היכולת להעתיק את מודל פעילותן לקהילות חברתיות נוספות של זקנים בישראל ושירותים אחרים, ולבסוף: להמליץ על פיתוח קשרים תומכים בין התארגנויות אלו לבין מערכות השירותים מהמגזר הראשון.

נקודת המוצא והמאפיין העיקרי, לכאורה, של ההתארגנויות במחקר הוא גילאי חבריהם. מכאן ההנחה היא, שמאפיינים ייחודיים הקשורים לגיל החברים בהתארגנויות מתייבים את אופי ההתארגנויות ואת המענים. בתהליך איתור התארגנויות לא נמצאו הרבה התארגנויות עצמאיות לאזרחים ותיקים. אף שיש להניח כי קיימות התארגנויות נוספות שלא אותרו במחקר, הרי בסך הכול נראה שלא יימצאו יותר מכמה עשרות הכוללות מאות חברים. מתוך ממצאי המחקר אפשר להסיק, כי אחת הסיבות העיקריות לכך היא המאפיין של הון אנושי גבוה, הדרוש ליזום ולהפעיל התארגנויות מסוג זה.

אפשר לחלק את ממצאי המחקר לשני נושאים: אופי ההתארגנויות, והמענים שהם נותנים לחבריהם.

אפיונים:

כפי שעולה מניתוח הממצאים, אפשר להגדיר את ההתארגנויות כארגוני שורשים, או ארגונים קהילתיים, המבוססים על עשייה בשטח של חברי ההתארגנויות. ההתארגנויות במחקר מאופיינות בחוסר מיסוד רשמי, אך עם תהליכי ניהול וארגון שיתופיים, המבוססים על היכולות והידע המקצועי רב-השנים של חברי ההתארגנויות. ההון האנושי של ההתארגנויות - כישורים, ידע וניסיון - הוא גבוה. מרבית המשתתפים הם בעלי מקצועות אקדמיים, וחלקם בעלי יכולות ניהול וארגון, התורמים להתפתחות ההתארגנויות והפעלת מגוון פעילויות פנאי והעשרה. יש לשים לב, שהפעילויות אינן מאופיינות במחיר כלכלי גבוה: הן לא כוללות נסיעות לחו"ל, בתי מלון וכדומה, נהפוך הוא: הפעילויות מבוססות בעיקר על הפעלה של חברי ההתארגנויות עצמם. מאפיין קהילתי נוסף הוא, שמרבית ההתארגנויות הן מקומיות, שחבריהן מתגוררים בסמוך אחד לשני, דבר המקל על מפגשים פנים מול פנים ויצירת תחושת קהילתיות מקומיות. מאפיין גיאוגרפי זה חשוב ליצירת קשרים אישיים וחברתיים פנים מול פנים, ויש לו חשיבות משנה בעבור אנשים מבוגרים, שחלקם זקוקים לנגישות פיזית גבוהה ומענים חברתיים בסביבת מגוריהם.

מענים

המענה הרשמי של ההתארגנויות הוא מגוון פעילויות פנאי וחברה ברמת תוכן המבוססת על השכלה גבוהה. אולם למעשה הייחודיות של המענים הוא בדרך היוצרותם. לעומת מענים דומים בתשלום, הייחודיות של

הפעילויות כאן הוא בדרך היצירה, בידי המשתתפים עצמם, לפי טעמים ובאמצעות כישורי חבריהם. כך תהליך ההפקה של הפעילויות הוא מענה בפני עצמו, המספק ליוצרו תחושת ערך מיוחדת, המאפשרת להם להמשיך ליצור ולתרום לקבוצת השווים ולסביבתם לאורך חייהם. ההתארגנות משמשת מקום פיזי וארגוני להגשה עצמית. זאת ועוד, הסביבה החברתית של יצירה והפעלה של פעילויות הפנאי משמשת מענה בפני עצמו. סביב הפעילויות הרשמיות, כגון הרצאות או טיולים, נוצרות מגוון התקשרויות חברתיות ומפגשים להיכרות חדשות ויצירה משותפת של פעילויות, שמגיעות עד כדי תמיכה הדדית לעת משבר. מסקנת המחקר הישראלי דומה למחקרים שבחנו התארגנויות אזרחים בארה"ב ובאוסטרליה, אשר הדגישו את הערך החברתי של הכרה ביכולות האזרחים הוותיקים והרצון להמשיך העשייה החברתית כביטוי ייחודי לשלב החיים הגילאי (MacKean 2018). באתר ארגון Village בארה"ב נכתב: "רצינו להיות פעילים, לדאוג לעצמנו, וזה לזה, ולא להיות "מטופלים"⁷. נוסף על כך, ההתארגנויות הן מוקד להתאספות ויצירת קשרים בין אנשים מאותה קבוצת גיל ובעלי מאפיינים חברתיים והשכלתיים דומים. כך הם מקלים על יצירת קשרים חברתיים חדשים, מענה שגם עלה באופן מוצהר כאחת ממטרות ההתארגנויות, והוא גם תוצר של אופי ההתארגנויות וקהל היעד שלהן. בשים לב שתמיכה הדדית, כמענה מוצהר, עלה במחקר במידה פחותה. הוא עולה כתוצר של חברויות וקשרים אישיים, ולא כמטרת ההתארגנויות. עם זאת, בשל גילאי החברים, נוצרים לעיתים דחופות מצבי משבר, שבהם החברים בוחרים לעזור לחבריהם.

מה אפשר ללמוד מההתארגנויות אזרחים ותיקים למען אזרחים ותיקים?

ההתארגנויות שנבדקו במחקר מעידות יותר מכול על היכולות והמשאבים של אנשים בגילאים מתקדמים. אנשים שהיו יזמים ופעילים חברתית ועסקית במשך חייהם לא מאבדים את יכולותיהם בגיל מבוגר. הם מוצאים מטרות חדשות בסביבת חייהם החברתית והגיאוגרפית. לעומת גילאים צעירים יותר, הם מנווטים את מרבית משאביהם אל עצמם ואל קבוצות השווים שלהם, ובכך מקלים על המערכות הציבוריות.

נוסף לכך, המספר הנמוך של ההתארגנויות, ובמיוחד ההון האנושי הגבוה שלהן, מעידים שיכולת ההתארגנות בקהילה היא נמוכה, ולכן יש מקום לעודד ולתמוך ביוזמות דומות, במיוחד בהספקת מקום פיזי. זאת ועוד: מאחר שההתארגנויות הן אזרחיות והתנדבותיות, יש לעודד הקמה של התארגנויות נוספות בשדה האזרחי, באמצעות הפצת מידע על ההתארגנויות, כולל מידע מקצועי על אודות תהליך ההקמה ואופן ההפעלה, ובכך לעודד עוד אזרחים מבוגרים לפעול למען עצמם וקבוצת השווים שלהם.

⁷ (https://www.helpfulvillage.com/the_village_movement)

מה גם שנראה כי חלק מההתארגנויות צמחו במקומות שלא היו בהם שירותי פנאי, עניין וחברה לקבוצות חדשות של אזרחים ותיקים שהיגרו זה מקרוב לשכונות חדשות, או בסביבה מתחדשת. רצוי שההצלחה של ההתארגנויות שבמחקר תאותת למקבלי החלטות ברשויות מוניציפליות, שיש להפעיל בשכונות חדשות ומתחדשות מענים לפנאי, עניין וחברה לתושבים המבוגרים, כמו המענים לילדים ונוער.

אלון, ש., בכנר, י. (2012). להט"בים זקנים כמטפלים עיקריים בזוגות חד-מיניים. *גרונטולוגיה וגריאטריה: כתבעת בנושאי הזיקנה* 111-126, 39(1-2).

אלמוג-בר, מ' ואייזנשטדט, מ' (2015) "יש לך הרגשה שאתה נתקל בקיר, ואז אין לך ברירה אלא להקים עמותה: קווים לדמותם של ארגוני שורשים בחברה האזרחית המספקים שירותי רווחה", *ביטחון סוציאלי*, 98, עמ' 128-97

באואר, מ.ו., גאסקל, ג' (2011). (עורכים), *מחקר איכותני: שיטות לניתוח טקסט תמונה וצליל* (ע"ע 9-24). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה

דביר פרלשטיין, ד'. (2014). שכנים או סוכני שינוי קהילתי: תפיסת מערכות היחסים בין קבוצה שיתופית לסביבתה הגיאוגרפית. *עבודת דוקטורט*, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

ולדמן, ע., באום, נ. וסוסקולני, ו. (2011). "לא הכול ורוד": קשרים בין-אישיים ומשמעותם בקרב קשישים. *גרונטולוגיה*, ל"ח (1), 53-69.

Baltes, P. B. (1987). Theoretical propositions of life-span developmental psychology: On the dynamics between growth and decline. *Developmental Psychology*, 23, 611–626.
doi:10.1037/0012-1649.23.5.611

Bodner, E. (2009). On the origins of ageism among older and younger adults. *International Psychogeriatrics*, 21(6), 1003-1014.

Brint, S. (2001). Gemeinschaft revisited: A critique and reconstruction of the community concept. *Sociological Theory*, 19(1), 1-23.

Dalton, J. H., Hill, J., Thomas, E., & Kloos, B. (2013). Community psychology.

Douglas, H. (2010). Types of community. *International encyclopedia of civil society*, 539-544

Friemel, T. N. (2016). The digital divide has grown old: Determinants of a digital divide among seniors. *New media & society*, 18(2), 313-331.

Fu, J., Hong, Y., Liu, S., Lu, Y., Kong, D., Zhong, Z., & Luo, Y. (2022). A modified conceptual framework for peer relationship amongst community-dwelling older people in China: A qualitative study. *Health & Social Care in the Community*.

Harris, J. R. (1995). Where is the child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological review*, 102(3), 458.

Hunsaker, A., Nguyen, M. H., Fuchs, J., Karaoglu, G., Djukaric, T., & Hargittai, E. (2020). Unsung helpers: older adults as a source of digital media support for their peers. *The Communication Review*, 23(4), 309-330.

Kloos, B., Hill, J., Thomas, E., Wandersman, A., Elias, M. J., & Dalton, J. H. (2012). *Community psychology*. Belmont, CA: Cengage Learning.

Kritz, M., Thøgersen-Ntoumani, C., Mullan, B., Stathi, A., & Ntoumanis, N. (2020). "It's better together": A nested longitudinal study examining the benefits of walking regularly with peers versus primarily alone in older adults. *Journal of aging and physical activity*, 29(3), 455-465.

Lissitsa, S., Zychlinski, E., & Kagan, M. (2022). *The Silent Generation vs Baby Boomers: Socio-demographic and psychological predictors of the "gray" digital inequalities*. *Computers in Human Behavior*, 128, 107098.

MacKean, R. M. (2018). *Staying connected: peer-run community organisations and their contributions to older people's perceived health and wellbeing* (Doctoral dissertation, University of Tasmania).

MacKean, R. M. (2018). *Staying connected: peer-run community organisations and their contributions to older people's perceived health and wellbeing* (Doctoral dissertation, University of Tasmania).

McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of community psychology*, 14(1), 6-23

- Perkins, D. D., Brown, B. B., & Taylor, R. B. (1996). The ecology of empowerment: Predicting participation in community organizations. *Journal of Social Issues*, 52(1), 85-110.
- Ploeg, J., & Faux, S. (1989). The relationship between social support, lifestyle behaviours, coping and health in the elderly. *Canadian Journal of Nursing Research Archive*, 53-66.
- Reitz, A. K., Zimmermann, J., Hutteman, R., Specht, J., & Neyer, F. J. (2014). How peers make a difference: The role of peer groups and peer relationships in personality development. *European journal of personality*, 28(3), 279-288.
- Rook, K. S. (1991). Facilitating friendship formation in late life: Puzzles and challenges. *American Journal of Community Psychology*, 19(1), 103.
- Sarason, S. B. (1974). *The psychological sense of community: Prospects for a community psychology*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Smith, D. H. (1997). Grassroots associations are important: Some theory and a review of the impact literature. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 26(3), 269-306.
- Smith, D. H. (2000). Grassroots associations. Rook, K. S. (1991). Facilitating friendship formation in late life: Puzzles and challenges. *American Journal of Community Psychology*, 19(1), 103.
- Weiss, R. S. (1974). The provisions of social relationships. In Z. Rubin (Ed.), *Doing unto others* (pp. 17-26). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.